

1930'lu Yıllarda Kemalist Aydınların Liberal Parlamenter Demokrasiye Bakışı

Anıl Varel*

* Doç. Dr. / Assoc. Prof.

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü / Hitit
University, Faculty of
Economics and
Administrative Sciences,
Department of Political
Science and Public
Administration
anilvarel@gmail.com
Çorum / TÜRKİYE

Gönderim / Received:

15 Mart 2024

Kabul / Accepted:

9 Temmuz 2024

Alan Editörü / Field

Editor:

Hasan Ali Polat

Öz

Çalışmanın konusu; kendilerini Kemalist rejimin sadık birer neferi ve devrimin ideolojisini tarif etmeye yetkili gören aydınların, 1930'lu yıllarda liberal (parlamenter) demokrasiyi nasıl yorumladıklarıdır. Onu, koşullar uygun olduğunda ulaşılması gereken bir hedef olarak mı görüyorlardı? Yoksa onların gözünde liberal demokrasi, Kemalizmin temel ilkeleriyle uyumsuz ve kaçınılması gereken bir mefhum muydu? Eğer öyleyse liberal demokrasinin hangi özellikleri Kemalizmin temel prensipleriyle çatışmalı olarak kavranıyordu? Bu çalışmanın cevap aradığı temel sorunsallar bunlardır. Bu kapsamda, 1930'lu yıllarda kaleme alınan, muhtevasında teorik tartışmalar barındıran ve Kemalist paradigmanın içerisinde üretilen eserler inceleme konusu edilmektedir. İncelemeye eserleri dâhil edilen isimler; Saffet Engin, Recep Peker, Şeref Aykut, Munis Tekinalp, Mahmut Esat Bozkurt ve Şevket Süreyya Aydemir'dir. Bu düşünürler, resmî veya gayri-resmî biçimde, Kemalizm ideolojisini oluşturmaya veya onu açıklamaya ve tahkim etmeye kendilerini vazifeli görmüş; Kemalizmi/rejimi/ihtilali, ideolojik bir sistem olarak tarif etmeye çalışmış ve bu kapsamda teorik tartışmalar içeren eserler kaleme almışlardır. Dolayısıyla bu kişiler, liberal demokrasiye ilişkin görüşlerini de Kemalizme dair kabulleriyle terkip etmeye ve onları en üst soyutlama düzeyinde tutarlı bir fikirler bütünü içerisinde yerleştirmeye uğraşmışlardır. Çalışma, bu düşünsel uğraşlarla ilgilidir ve bunların sistematik şekilde karşılaştırmasını yapmak suretiyle, dönemin Kemalist aydınlarının demokrasiye ilişkin kavrayışlarını ortaya koyma amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Tek-parti yönetimi, Kemalizm, liberal parlamenter demokrasi, çok-partili sistem, parlamentarizm.

The Views of Kemalist Intellectuals to Liberal Parliamentary Democracy in the 1930s

Abstract

The subject of the study is how the intellectuals who considered themselves loyal servants of the Kemalist regime and authorized to describe the ideology of the revolution, interpreted liberal (parliamentary) democracy in the 1930s. Did they perceive it as a goal to be reached when conditions were suitable, or did they see it as incompatible with the main principles of Kemalism and a concept to be avoided? If so, which features of liberal democracy were perceived as conflicting with the fundamental principles of Kemalism? These are the main questions that this study seeks to answer. In this context, works written in the 1930s, containing theoretical discussions and produced within the Kemalist paradigm, are the subjects of examination. The works of Saffet Engin, Recep Peker, Şeref Aykut, Munis Tekinalp, Mahmut Esat Bozkurt, and Şevket Süreyya Aydemir are included within this

context. These thinkers, officially or unofficially, saw themselves as responsible for building the ideology of Kemalism or explaining and strengthening it; they attempted to describe Kemalism/regime/revolution as an ideological system and wrote works containing theoretical discussions in this context. Therefore, they tried to situate their views on liberal democracy within the set of ideas they produced about Kemalism as an ideological system. Based on these explanations, this study aims to present the perception of democracy of the Kemalist intellectuals of the period by systematically comparing them.

Keywords: Single-party rule, Kemalism, liberal parliamentary democracy, multi-party system, parliamentarism.

GİRİŞ

Birçok araştırmacı, Türkiye’de çok-partili yaşama geçiş sürecinin az sancılı şekilde tamamlandığını belirtir. Akşin (2007, s. 279-280, 298), Karpat (2010, s. 71, 328), Kongar (2006, s. 190-191), Lewis (1993, s. 302, 311) ve daha birçok araştırmacı, çok-partili yaşama geçişin ve bununla ilgili hukuki ve kurumsal düzenlemelerin iktidar partisi kadroları tarafından hazırlandığını vurgulayarak; böylelikle söz konusu dönüşümü Türkiye’nin görece ılıman bir iklimde tamamlayabildiğini öne sürer. Zürcher (2000, s. 317) ise kısmen onlardan ayrılarak 1950’de iktidarın barışçı yollarla devredilebilmiş olmasındaki “başarı”nın abartılmaması gerektiğini düşünür: “Türkiye... 1876’dan bu yana parlamenter seçim deneyimleri mirasına ve 1908-1913 ve 1923-1925 yılları arasındaki ve 1930’daki çok-partili demokrasi mirasına da sahipti. Demokrasi derine kök salmamışsa da ve kolayca sınırlanıp engelleniyorsa da, en başından inşa edilmek zorunda değildi.” Ancak bu kısmî yorum farklılığına rağmen, Zürcher de 1940’ların ikinci yarısında çok-partili yaşama Türkiye’nin görece yumuşak bir şekilde geçiş sağladığı görüşündedir. Elbette tüm bu söylenenler, söz konusu süreçte ülke siyasetinde hiçbir gerilimin yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Asker-sivil bürokratlar, büyük toprak sahipleri ve sermaye çevrelerinin ittifakıyla oluşturulan iktidar bloğu, 1940’ların ikinci yarısında dağılmaya başlamıştı ve bu çözülüşün hem ideolojik hem de politik düzeyde doğrudan veya dolaylı şekilde etkiler üretmesi, çeşitli sürtüşmelere yol açması kaçınılmazdı. Bilhassa Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) en kudretli isimlerinden Recep Peker ile Demokrat Parti (DP) önderleri arasında yaşanan sürtüşmeler ve DP’nin kapatılabileceğine dair kamuoyuna yansıyan tartışmalar, çok-partili sisteme geçiş sürecinde yaşanan gerilimlere örnek teşkil etmektedir. Ancak bu süreçte, Genel Başkan İsmet İnönü’nün de dâhil olduğu CHP içerisindeki “ılımlı” kanadın, sola kapalı olmak kaydıyla çok-partili sistemi yürütmek adına kararlı bir tavır ortaya koyduğu ve partinin Peker öncülüğündeki şahin kanadını tasfiye ettiği görülmektedir (Ahmad, 2010, s. 38-45, 51-52). Nitekim 12 Temmuz Beyannamesi, çok-partili yaşama geçiş sürecine dair İnönü’nün kesin tavrının bir yansıması niteliğindedir. Bu beyannamede İnönü, bizzat kendi başbakanının (Peker) iddialarının aksine, DP’nin faaliyetlerinin meşru olduğunu belirtmiş ve DP’nin kapatılabileceğine dair kamuoyunu meşgul eden tartışmaları bizzat Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı sıfatlarının sağladığı ağırlıkla sonlandırabilmiştir (Ahmad, 2010, s. 44). Bu dönemde İnönü, muhalefet partilerinin kuruluşunu, cumhuriyet devriminin taçlandırılması olarak tarif etmekteydi ve Atatürk’ün teşebbüs ettiği, ama sonuçlandıramadığı bir işi sırtlandığını düşünüyor; çok-partili yaşamın mimarı olarak anılmayı istiyordu (Dündar, 2009, s. 84; Eroğul, 1990, s. 47). Diğer yandan, II. Dünya Savaşı sonrasında özel konjonktürü (faşist rejimlerin mağlubiyeti, dünyanın iki kutuplu hâle geleceğinin anlaşılması ve Türkiye’nin dâhil olmak istediği kapitalist blokta liberal demokrasinin yaygınlığı), Türkiye’de hem iktidarı hem de potansiyel muhalefet odaklarını çok-partili yaşama geçiş yönünde teşvik ediyor, cesaretlendiriyor ve hatta bir ölçüde zorluyordu (Koçak, 1997, s. 138-139).

Sonuçta, DP’lilerin süreç boyunca şikâyet ettikleri kimi uygulamalar (1947 yılında yapılması gereken seçimlere DP’nin henüz teşkilatlanmasını tamamlayamadan katılmak zorunda kalması için seçim tarihinin öne alınması, 1946 seçimlerinin açık oy-gizli sayım usulüyle yapılması, seçim sürecinde yaşanan usulsüzlükler, DP’lilerin faaliyetlerini memurların belirli ölçüde zorlaştırmaları vb.) bir kenara bırakılırsa; çok-partili yaşama geçiş sürecini durdurmaya yönelik güçlü bir karşı duruş ortaya çıkmadı. Üstelik 1945-50 yılları arasında bizatihi iktidar partisi kadrolarının önemli bir bölümü ve İnönü, hangi gerekçelerle olursa olsun, bu dönüşümün bir engeli değil; bir öznesi olarak hareket etti (Akşin, 2007, s. 271-275). Zaten DP henüz kurulmazdan önce, 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında İnönü, Türkiye’nin en büyük eksikliğinin bir muhalefet partisi olduğunu belirtiyor ve muhalifleri, parti kurmaya davet ediyordu (Karpat, 2010, s. 235). Üstelik bu süreçte CHP içerisindeki sertlik yanlılarının söylemleri dahi genel olarak çok-partili sisteme karşı reddiye şeklinde değil; daha ziyade, özel olarak DP’nin muhalefet tarzının meşruiyetini tartışmaya dönük olarak formüle ediliyordu (Koçak, 1997, s. 145-147).

1945-50 aralığında yaşanan bu gelişmelere bir bütün hâlinde bakıldığında; o dönemde çok-partili sisteme tümden karşı olmak için, çok radikal bir pozisyonda durmak gerekiyor gibi gözükmektedir. Ülkedeki genel hava, çok partili sistemin sanki uzunca bir süredir bir ideal ve hedef olarak benimsendiği; bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için sadece doğru zamanın beklendiği ve koşulların uygun olduğu düşünüldüğü ânda bu geçişin sağlandığı gibi bir izlenim yaratmaktadır. Bu açıdan, çok-partili yaşama geçiş sürecinin hemen öncesinde Kemalist ideologların liberal demokrasiye dair gerçekten ne düşündükleri sorusu, incelenmeye değer bir konudur.

Üstelik 1930'ların dünyasında liberal demokrasilerin, 10-15 yıl içinde kazanacakları ve büyük ölçüde bugün de sürdürdükleri itibardan fevkalade uzak oldukları da bilinmektedir. Bu dönemde hem sağdan hem de soldan esen rüzgârlar, liberal demokrasinin dayandığı ideolojik ve politik sütunları şiddetli şekilde sallamakta; İspanya'dan Almanya'ya, Sovyetler Birliği'nden İtalya'ya değin birçok yerde ve hatta liberal demokrasinin beşiği kabul edilen İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde dahi ona alternatifler üretilmeye çalışılmaktaydı (Hobsbawm, 1996, s. 132-168). Keza Türkiye de bu tarihlerde fiilen tek-parti idaresi altındaydı. Bu koşullarda; yani Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) kapatılmasından beri ülkede tek-parti iktidarının mevcut olduğu ve çok-partili sistemin tüm dünyada birkaç on-yıl içerisinde kazanacağı prestijin oldukça uzağında bulunduğu 1930'lu yıllarda, Kemalist aydınların liberal (parlamenter) demokrasiye bakışı nasıldı? Onu, koşullar uygun olduğunda ulaşılması gereken bir hedef olarak görüyorlar mıydı? Yoksa onların gözünde liberal demokrasi, Kemalizmin temel ilkeleriyle uyumsuz ve kaçınılması gereken bir mefhum muydu? Eğer öyleyse, liberal demokrasinin hangi özellikleri Kemalizmin temel prensipleriyle çatışmalı olarak kavranıyordu? Bu çalışmanın temel sorunsalları bunlardır ve bu kapsamda, 1930'lu yıllarda kaleme alınan, muhtevasında teorik tartışmalar barındıran ve Kemalist paradigmanın içerisinde üretilen eserler inceleme konusu edilecektir. İncelemeye eserleri dâhil edilecek isimler sırasıyla; Saffet Engin, Recep Peker, Şeref Aykut, Munis Tekinalp, Mahmut Esat Bozkurt ve Şevket Süreyya Aydemir'dir. Elbette bu isimlerin Kemalizmi temsil etmeye ne derece yetkili sayılabilecekleri sorgulanabilir. Zaten hem kendi aralarında önemli fikir ayrılıkları mevcuttur, hem de birçoğunun iktidar kadroları içerisindeki/karşısındaki pozisyonu ve itibarı, reel siyasetin kaygan zemininde zaman zaman değişkenlik göstermiştir. Ancak bu çalışma, bir bütün hâlinde Kemalizmin veya CHP'nin liberal demokrasiyle ilişkisini çözümleme iddiasında değildir. Bu çalışmada amaç; kendilerini yeni rejimin ve iktidarın sadık birer neferi ve devrimin ideolojisini tarif etmeye yetkili gören aydınların, sadece belirli bir konjonktürdeki (rejimin konsolide olmaya başladığı ve bu arada, liberalizmin tüm dünyada süratle kan kaybettiği 1930'lu yıllardaki) düşüncelerini karşılaştırmalı biçimde çözümlemektir. Dolayısıyla yukarıda sayılan isimlerin Kemalizmi temsil etmeye ne ölçüde ehliyetli oldukları veya belirli bir tarih aralığındaki yorumların bir bütün hâlinde Kemalizme ne ölçüde mâl edilebileceği vb. sorular, bu çalışma açısından önem arz etmemektedir.

Öte yandan, dönemin Kemalist aydınları elbette yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Zaten aydın terimi en geniş anlamıyla kullanıldığında, gazetecilerden öğretmenlere, kentli profesyonellerden sanatçılara değin büyük bir niceliği içerisine almaktadır. Ancak aydın kategorisi içerisinde düşünülebilecek herkesin fikirlerini tek bir çalışmada ele almanın imkânsızlığı bir yana; yukarıda sayılanları, dönemin diğer aydınlarından ayıran temel bir fark vardır. Onlar, resmî veya gayri-resmî biçimde, Kemalizm ideolojisini oluşturmaya veya onu tahkim etmeye kendilerini vazifeli görmüş; Kemalizmi/rejimi/inkılabı/ihtilali, ideolojik bir sistem olarak tarif etmeye çalışmış ve bu kapsamda teorik tartışmalar içeren eserler kaleme almışlardır. Dolayısıyla bu kişiler, liberal demokrasiye ilişkin görüşlerini de Kemalizme dair kabulleriyle terkip etmeye ve onları en üst soyutlama düzeyinde tutarlı bir fikirler bütünü içerisine yerleştirmeye uğraşmışlardır. Çalışma, asıl olarak bu düşünsel çabalarla ilgilidir. Kemalizmi ideolojik bir sistem hâlinde tarif etme çabaları açısından yukarıdaki düşünürlerin yanına eklenebilecek iki isim; Ahmet Ağaoğlu ve Celal Nuri İleri ise çalışmanın kapsamı dışında

birakılmıştır. Aslında Ağaoğlu, 1920'li yıllarda, rejimin/iktidarın en önemli destekçilerindendir. Ancak 1930'lu yıllarda, rejim/iktidar ile Ağaoğlu arasındaki neredeyse tüm bağlar birer birer kopmuştur ve sürecin sonunda Ağaoğlu (1949, s. 106), “Bizde Cumhuriyetten en uzak bir âlâmet bile yoktur. Bizdeki rejim tam manasile ve en şiddetli bir diktatörlüktür” diye yazabilecek derecede muhalif bir konuma sürüklenmiştir. Dolayısıyla Ağaoğlu’nu, 1930’lu yıllarda Kemalizmi içeriden tahlil eden bir düşünür olarak niteleyebilmek zordur. Diğer yandan, 1935 yılı itibariyle dönemin iktidarı, Aydemir ve onun Kadrocu arkadaşlarıyla da aralarına belirli bir mesafe koymuşsa da onların Ağaoğlu’yla ne tam olarak aynı akıbeti yaşadıkları ne de onun gibi rejime muhalif bir tavır aldıkları söylenemez. Bu nedenle, Kadrocuların fikrî önderi konumundaki Aydemir, çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Celal Nuri’nin ve onun Kemalizmi ideolojik bir sistem hâlinde tarif etme çabası olarak tanımlanabilecek *Türk İnkulâbı* isimli eserinin incelemenin dışında bırakılmasının sebebi ise söz konusu eserin basım yılıdır. 1926 tarihli bu eser, türünün ilk örneği olması açısından bilhassa önem taşımakla birlikte; yazıldığı dönem, rejimin henüz yeni yeni şekillenmeye başladığı bir tarihsel kesittir. Zaten aynı türdeki diğer eserlerin 1930’lu yıllardan itibaren kaleme alınmasının temel bir sebebi, rejimin konsolide olma yolunda belirli bir mesafeyi kat etmiş ve dolayısıyla Kemalist Devrim’in bütünsel bir muhasebesinin yapılmasına çok daha elverişli sayılabilecek bir olgunluğa erişilmiş olmasıdır.

İnceleme konusu edilecek düşünürler kendi metinlerinde, ‘liberal (parlamenter) demokrasi’ terimi yerine bazen ‘parlamentarizm’, ‘Batılı demokrasi’, ‘klasik demokrasi’, ‘siyasi liberalizm’ vb. terimleri kullanmışlardır. Ancak belirli nüanslar bir kenara bırakılırsa bu farklı terimlerle işaret ettikleri aynı şeydir. Dolayısıyla çalışma boyunca, anlatımda herhangi bir karışıklığa yol açmaması adına, doğrudan aktarmalar haricinde ‘liberal parlamenter demokrasi’ veya kısaca ‘liberal demokrasi’ terimi tercih edilecektir. Bu terim, çok-partili sistemi de içerecek şekilde; ancak ondan daha geniş bir muhtevada kullanılacaktır. Bu terimle kastedilecek olan; vatandaşların genel oy hakkı usulüyle temsilî meclisleri oluşturdukları, iktidarın nasıl el değiştireceğinin hukuken kayıt altına alındığı, birden fazla partinin belirli aralıklarla seçim maratonunda yarıştığı ve dahası, bu yarışın meşruiyetinin sivil ve siyasal haklarla anayasal düzeyde desteklendiği yönetim biçimidir. Dolayısıyla ‘liberal (parlamenter) demokrasi’ terimi çalışma boyunca, çok-partili sistemin yanı sıra; düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü vb., çok-partili sisteme eşlik edip onu meşrulaştıran hukuki ve ideolojik ilkeler bütünü de içerecek genişlikte kullanılacaktır.

MEHMET SAFFET ENGİN: HALK İÇİN HALKA RAĞMEN, DEMOKRATİK AMA TEK-PARTİLİ İDARE

Çağdaşlarıyla kıyaslandığında, demokrasi kavramına eserlerinde en yoğun şekilde başvuranlardan biri Saffet Engin’dir ve dönemin Türkiye’sini, ‘demokratik-endüstriyel bir medeniyet’ olarak tanımlamaktadır (Engin, 1938a, s. 186). Engin, *Kemalizm İnkulâbının Prensipleri* isimli çalışmada, demokrasi mefhumunun içeriğini ve tarihsel gelişimini detaylı şekilde tartışmaktadır. Ancak bu eserde, çok-partili sistem meselesine sadece birkaç yerde ve kısaca değinip geçmektedir.

Söz konusu eserde Engin, uygarlığa mâl olmuş hemen her güzel şey gibi (ilk defa ileri bir dil ve yazı sistemi kullanma, ziraat usullerini ve ateşi bulma, iplik bükme ve dokuma sanatını geliştirme, ilk defa kapsamlı bir kanun sistemi meydana getirme, izdivaç müessesini kurma, ilk kez parayı kullanma vs.), demokrasinin mucidi olma onurunu da Türklere verir: “[D]emokratik merhaleye ilk vasıl olan Türk ırkı olmuş[t]ur. Mezopot[a]mya ve Anadolu’da gördüğümüz eski medeniyetler bu telâkkinin ilk hususiyetlerini göstermektedir” (Engin, 1938a, s. 273). Hatta ona göre, modern demokrasinin ortaya çıkışını hazırlayan gelişmelerden biri olarak Rönesans döneminde Avrupa’da beliren yeni düşünceler dahi eski “*Türk ananesi*”nin diriltilmesinden başka bir şey değildir (Engin, 1938b, s. 155). Türklerin birkaç asırlık

gerileme sürecinin ardından gelen Kemalist Devrim, aslında Türklerin nesilden nesle aktardıkları demokratik karakterlerini açığa çıkarmış; onu modern döneme uyarlamıştır (Engin, 1938a, s. 206-222).

Engin, demokrasinin tarihsel gelişimine dair fikirlerini Türk Tarih Tezi'nin etrafında kurguladığı için, modern öncesi dönemde demokrasiyle ilişkilendirebildiği hemen her olguyu bir şekilde Türklere mâl etmesi zor olmaz. Zira ona göre, -Sümerlerden Hititlere, Etrüsklerden Torlara- insan uygarlığı zaten büyük ölçüde Türk kökenlidir. Dolayısıyla insanlık tarihinde demokrasiyle bir şekilde ilişkili görülebilecek herhangi bir mekanizmayı veya gelişmeyi (bir ülkenin yönetimine etki eden bir kurulun varlığı veya bir hükümdarın kendisini halkına karşı mesuliyet altında görmesi veya bir toplumda kadınlara değer verilmesi vs.) tespit ettiği ânda, onu hem insanlığın hem de özel olarak Türklerin demokrasi tarihinin bir parçası olarak sunar. Bu şekilde, en eski çağlardan beri Türklere demokratik bir işleyişin mevcut olduğunu ve uygarlığın ilk demokrasi deneyimlerinin altında doğrudan veya dolaylı şekilde Türklerin imzasının bulunduğunu, söz konusu eserde ısrarla savunur (Engin, 1938a, s. 45, 53, 115, 177-182, 209-215, 273-275; 1938b, s. 7-12, 94-99, 107, 130-137, 153-158).

Doğrudan doğruya Türk olarak nitelendiği uygarlıkların demokratik atılımlarının ise ya Türk kavimlerinden etkilenerek geliştirildiklerini ya da çoğu kez Türklerin yol açtıkları veya katkıda buldukları bir takım sosyal hadiselerin neticesi olduklarını iddia eder. Örneğin Rönesans ve Reform hareketlerindeki "*demokratik ruhu*", yüzyıllarca önce Avrupa'yı istila hareketleri sırasında "*Türk kanununun ve ananesinin*" Avrupa'ya taşınmış olmasıyla ilişkilendirir (Engin, 1938a, s. 214-215). Ancak yukarıda değinildiği gibi, Türkler son birkaç asırdır karanlık bir evreye girmişler ve bu sırada, Batı'da muasır demokrasiler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Engin (1938b, s. 93-94), "*muasır demokrasi*"nin içeriğini şu şekilde doldurmaktadır:

[D]emokrasi kelimesinin mânası halk idaresi demek ise de bu, muasır demokrasi mefhumunu ifade edemez. Muasır demokrasi içinde hürriyet, hukukta müsavat, ekseriyetin hâkimiyeti, ekalliyetin hukuku... gibi mânalar mündemictir. Demokrasi mefhumu içinde hürriyet, düşünmede hürriyet, sözde hürriyet, iradede hürriyettir. Demokraside herkes, ne suretle olursa olsun, herhangi bir tefekküründen dolayı mesul tutulamaz... demokraside, müzakere ve münakaşa mefhumları da esaslı bir zemin teşkil eder.

Görüldüğü gibi Engin, (muasır) demokrasiyi sadece parlamentonun varlığına indirgememekte; azınlık hakları, düşünce özgürlüğü gibi öğelerle tahkim etmektedir. Hatta aynı yerde, Namık Kemal'i anımsatarak "*bârîka-i hakikat, müsâdame-i efkârden çıkar*" diye yazar. Ona göre, serbest fikir münakaşaları yoluyla Kemalist Türkiye'de de cemiyet, kaderini kendisi tayin etmekte ve bu açıdan Türkiye, demokratik bir medeniyet teşkil etmektedir (Engin, 1938a, s. 233).

Ancak Engin, eserinin herhangi bir yerinde, çok-partili sistemi muasır demokrasinin bir şartı olarak anmaz. Bunun temel bir nedeni, çok-partili sistem ile toplumsal birlik ve beraberliği birbirlerine karşıt olgular şeklinde kavramasıdır. Engin'e (1938a, s. 137; 1938b, s. 120) göre, tıpkı Avrupa'yı sarsan sınıf mücadeleleri gibi, tıpkı Antik Yunan ve İtalya'daki küçük sitemlerin birbirleriyle olan rekabetleri gibi, parti rekabetleri de cemiyeti bölen, zayıflatan, yıkıcı bir mefhumdur. Zaten Engin'in (1938b, s. 121-122, 128) halkçılık anlayışı da toplumdaki bölünmeleri ortadan kaldıracak, daha doğrusu onların üstünü örtecek mahiyettedir. Solidarist ve organizmacı bir tasavvurla Engin, halkçılığı, toplumun farklı kesimlerinin birbirlerini tamamlaması ve böylelikle bünyeyi (ülkeyi) sağlıklı şekilde yaşatmaları olarak kavrar. Kemalizmin halkçılık prensibini açıklarken, bir yandan Türkiye'de sınıfların varlığını kabul eden ama diğer yandan da inkâr eden bir tutumla şöyle yazar: "*Biz, sınıf ve zümre farkı kabul etmeyen ve buna imkân bırakmayan bir sosyal teşekkül içindeyiz.... Mevcut sınıflar, yekdiğerinin lâzım ve melzumu mahiyetindedirler*" (Engin, 1938b, s. 121). Engin açısından bu anlayış (halkçılık), demokrasinin olmazsa olmaz bir niteliğidir. Çünkü ona göre egemenliğin şu veya bu sınıfa değil, halkın tümüne ait olması gerekir ve halk, kanun önünde herkesin eşit kabul edildiği; hiçbir kişiye, aileye veya zümreye ayrıcalık

tanınmayan, kaynaşmış bir bütün anlamına gelmektedir. Böylelikle Türkiye’de sınıfların ve sınıf mücadelesinin var olmadığı ve toplumun kaynaşmış bir bütün oluşturduğu iddiasını, demokrasinin sağlam bir temele oturduğuna delil olarak sunar (Engin, 1938a, s. 185-186; 1938b, s. 138, 451-452). Özetle Engin’e göre bir ülkede ayrıcalıklı zümrelerin bulunmaması ve birlik ve beraberliğin sağlanması, demokrasinin hem bir gereği ve hem de bir göstergesidir. Parti rekabetlerini ise toplumsal birlikteliği sarsacak, toplumu bölünmeye götürecek bir tehdit olarak görmektedir.

Aslında aynı mantığı Engin, eserinde, iki yönlü biçimde işletmektedir. Çok-partili siyasi hayata, toplumu bölecek bir mefhum olduğu gerekçesiyle karşı çıkarken; Türkiye’de tek-parti iktidarının varlığını da toplumun sınıflara bölünmemiş olmasıyla açıklar: “*Seviyesi yüksek memleketlerde açık siyasî fırkalar vardır.... Bunlar daha ziyade cemiyet içindeki isteklerin kontrolüne tâbidir. Sınıf farkı bulunmamak gibi yüksek bir imtiyaza malik olan memleketimizde tek halkın tek partisi vardır*” (Engin, 1938a, s. 137). Demek ki farklı çıkarların peşinde koşan sınıflara bölünmediği için Türkiye’de birden fazla partinin varlığı lüzumsuzdur ve ayrıca toplumun kendi içinde ayrı saflara bölünmesine engel olmak için de çok-partili sistemden kaçınmak gerekmektedir.

Engin’in çok-partili sisteme karşı olmasının diğer bir nedeni, kitlelere duyduğu güvensizliktir. Örneğin bir yerde, “*halk arasında âdetin, kökleşmiş fikirlerin, ananelerin tiranlığı vardır ve bu bir hükümdar tiranlığından daha az değerlidir*” der (Engin, 1939, s. 272). Böylelikle iktidar sahiplerine, halkı endoktrine etme görevi verir ve konuyu yine tek-parti iktidarının gerekliliğine getirir:

İnsanlar kendi kendilerine bırakılırlar, terbiye edilmezler, ve mesuliyetlerle tevkif edilmezlerse büyük bir ekseriyetin iyiliği yerine kendi menfaatlerini düşünürler. Onun için en iyi siyasî teşekkül Kemalizm şeklidir. Yani halkın büyük ekseriyetini terbiye etmek, onlara mesuliyet öğretmek, içtimâî alâkalarını uyandırmak ve bu suretle millî hâkimiyeti teslim etmektir.

[B]üyük bir ekseriyete kendi saadetine göre tanzim edeceği ve düşünceceği siyasî bir hâkimiyet hakkı vermek birkaç mütefekkirin, devlet adamının ve siyasiyat âlimlerinin düşüncelerini ve cemiyetin terakkisi için kurdukları plânları alt-üst etmez mi? Ayrıca dikkate şayandır ki, insanlar kendi menfaat ve saadatinin nerede olduğunu tayinde tam bir isabete malik midir? İnsan... heyecan ve insiyaklarının esiridir, ruhunda tecazüb ve aşk denilen içtimâî kuvvetler de vardır. Onun için Kemalizm, tek parti ile millî kütleyi en iyi sevk ve idare ederek yükseltmeyle taraftardır (Engin, 1939, s. 271-272).

Engin’in bu kavrayışı, hürriyet mefhumunun içeriğini nasıl dolduracağını da tayin eder. Bölümün başında, muasır demokrasinin ne olduğunu tarif ederken düşünce özgürlüğüne özellikle vurgu yaptığına; demokrasilerde düşüncelerinden dolayı kimsenin suçlanamayacağını savunduğuna değinilmişti. Ancak aynı eserin devamında bu kez daha temkinli konuşmaktadır. Cemiyetlerde, karşıt fikirlerin millî bünyeyi sarsmasına izin verilemeyeceğini, fikir ve ilke ayrılıklarının her koşulda zararsız addedilemeyeceğini ve muhalif fikirlerin her zaman toleransla karşılanamayacağını yazar (Engin, 1939, s. 272).

Kısmen bununla ilişkili olarak, demokrasinin önündeki tehlikelere dair Engin’in üzerinde durduğu bir mesele; demokrasilerde çoğunluğun hâkimiyeti ilkesinin, işçi iktidarlarına yol açıp açmayacağı sorunsalıdır. Engin, işçi sınıfının çoğunluğu teşkil ettiği ülkelerde bu tehlikenin gündeme geldiğini; ancak bundan kaygılanmanın lüzumsuz olduğunu belirtir: “*Diğer sınıflardaki münevverlerin halk kütlesi üzerindeki nüfuzunu ve icra edeceği maneî tesirleri de göz önüne alırsak demokraside böyle bir korku, yani cahil ve ehliyetsizlerin hâkim olması korkusu varit olamaz*” (Engin, 1938a, s. 188). Bu nedenle oy hakkının işçilerden esirgenmesine gerek olmadığını; üstelik böyle bir hareketin demokrasiyle çelişeceğini belirtir. Bilindiği gibi, sanayileşmiş ülkelerde oy hakkının genelleştirilmesinin, bir devrime gerek kalmaksızın işçi iktidarlarına yol açabileceği ihtimali, XIX. ve XX. yüzyılın kayda değer bir bölümünde öne sürülmüş görüşlerden biriydi. Bu açıdan Engin’in öngörüsü önemlidir. Diğer yandan yukarıdaki ifadeler, hem geniş halk kitlelerine hem de özel olarak işçi sınıfına karşı bakışını (“cahiller”, “ehliyetsizler”) ortaya koyması açısından ayrıca dikkate değerdir.

Halk kitlelerine Engin'in duyduğu güvensizlik, 'objektivite-sübjektivite' tartışmalarına da yansır. Ona göre tarih boyunca halk, büyük tarihî şahsiyetlerin ileriye doğru hamlelerinin (ki buna 'sübjektivite' der) karşısında nesnel bir engel teşkil etmiştir. Sübjektivitenin (örneğin Atatürk, Mete Han gibi kişilerin potansiyellerinin ve yapmak istediklerinin) önünde her zaman birçok nesnel engel ('objektivite') bulunur. Objektivitenin bir bölümünü maddi doğa ve koşullar oluşturur. Bunların yanı sıra, halk da objektiviteye dâhildir. Yani büyük dehaler, sadece maddi koşullar veya doğa âleminin zorluklarına değil; halka karşı da kürek çekerler: "*Sübjektivitesi pek eksik olan halk kütelleri bu muhalif zümreye [öznenin ileriye doğru atacağı hamlelere engel oluşturan kuvvetlere] dâhildir*" (Engin, 1938a, s. 199). Tarihî başarılar, tüm bu zıt kuvvetlere karşı kazanılanlardır. Türk tarihinin bazı kesitlerinde bu zıt kuvvetler (objektivite) ağır basmış ve çöküşlere, gerilemelere yol açmıştır. Ancak gerilemeyi, daima ileriye doğru büyük hamleler takip etmiştir. Zira mücadelecilik, Türk milletinin "*en bariz karakterlerinden birisi*"dir ve aslında bu mücadelecilik karakterini, tam da objektivitenin yol açtığı zorluklar sayesinde kazanmıştır (Engin, 1938a, s. 199).

Sosyal-Darwinizmle bezeli bu kurgu, Engin'in, halkın tutuculuğu ile millî egemenlik arasındaki gerilimini net şekilde ortaya koymaktadır. Engin bir yandan demokrasinin en ideal rejim olduğunu öne sürmekte; ancak diğer yandan halk kitlelerine karşı derin bir güvensizlik beslemektedir. O kadar ki, halkı, millet iradesinin ve çıkarlarının önünde bir engel, ilerlemenin zıt bir unsuru gibi formüle etmektedir. Böylelikle meşhur, 'halk için halka rağmen' anlayışına ulaşılmaktadır.

RECEP PEKER: TEK-PARTİ İDARESİNİN GÜR SESLİ MÜDAFAASI

Türkiye'de 1933 yılında üniversite müfredatına eklenen İnkılap Tarihi derslerinde okutulmak üzere hazırlanan ve 1936 yılında Ulus Basımevi'nde kitap olarak basılan *İnkılap Dersleri* isimli eserinde, ayrıca *Ülkü Dergisi*'ndeki çeşitli yazıları ve parlamentodaki konuşmalarında Peker de tek-parti idaresinden yana görüşler öne sürmüştür. Hatta bu çalışmada incelenenler arasında, tek-partili sistemi en ısrarlı şekilde ve en yüksek sesle müdafaa edenin o olduğu söylenebilir. O kadar ki, Peker'in fikirleri, 'liberalizme iktisadi ve siyasi yönden genişçe ve katı bir reddiye' olarak tanımlanabilir.

Peker, liberal (parlamentar) demokrasiyi genellikle 'parlamentarizm' terimiyle ifade eder ve çok-partili siyasi hayatı ve örgütlenme özgürlükleriyle parlamentarizmi, liberalizmin ideolojik-politik boyutu olarak kavrar. Liberalizmin iktisadi olan diğer boyutu ise serbest piyasa politikalarıdır. 'Liberal devlet' olarak tanımladığı devlet tipi ise her ikisinin bir arada bulunduğu devlettir. Özetle Peker'in kategorileştirmesi şu şekilde formüle edilebilir: 'Liberal devlet = liberal demokrasi (çok-partili siyasi sistem ve ona eşlik eden hukuki ve ideolojik yapı) + serbest piyasacılık.' *İnkılâp Dersleri*'nin önemli bir kısmı, liberal devlet adını verdiği bu devlet tipinin topyekûn şekilde eleştirisine hasredilmiştir. Çalışma boyunca Peker'in temel iddiası şudur ki, tüm yerkürede artık çürümeye başlamış liberal devletin yerini almakta olan 'ulusal devlet' (ki bu, ekonomide devletçi, idarede tek-partili sistem anlamına gelmektedir), daha etkin ve daha başarılıdır. Peker'in liberal demokrasiye yönelik eleştirileri; (I) gericiliğe alan açması, (II) istikrarsızlık üretmesi, (III) sınıf çatışmasını körüklemesi ve (IV) demokrasiyi düşman sayan otoriter idarelere (faşizme) yol açması şeklinde, dört başlıkta toplanabilir. Aşağıda, sırasıyla bu dört mesele detaylandırılacaktır.

Peker'e göre liberal devlet, Fransa ve İngiltere'de başlayıp, sonrasında tüm uygarlığı etkisi altına alan ve Peker'in 'Hürriyet İnkılâbı' adını verdiği feodalite karşıtı devrimlerin bir sonucudur. Bu sürecin başlangıcı, uygarlık açısından ilerici bir hamle teşkil eder. Hürriyet İnkılâbı sayesinde toplumlar, müstebit ve asalak niteliği haiz monarşilerden, aristokratlardan ve din adamlarının toplumlar üzerinde kurdukları tüm olumsuz tesirlerden kurtulma şansına erişmişlerdir. Bunlara karşı verilen mücadele, konuşma, yazma, haberleşme, vicdan, çalışma, toplanma, seyahat, ticaret ve mülkiyet hürriyeti gibi birtakım kazanımları da beraberinde getirmiştir -ki liberalizm, bu hakların masuniyetini

savunmaktadır-. Ancak bir süre sonra insanlık, bu kez de liberalizmin yol açtığı arızalarla boğuşmaya başlamıştır (Peker, 1984, s. 25-27, 60, 70, 85-86).

Peker'e göre bu arızalardan biri, Hürriyet İnkılâbı'nın mağlup ettiği eski düşmanlarını, siyaset sahnesine liberalizmin yeniden çıkarmasıdır. Hürriyet İnkılâbı'nın beraberinde getirdiği liberal demokrasi, *Ancién Régime* unsurlarının siyasete dâhil olabilecekleri bir serbestlik yaratmaktadır. Hâlbuki Hürriyet İnkılâbı, tam da bu unsurlara karşı kazanılmıştır. Demek ki liberal demokrasi, tarihin tozlu sayfalarına gönderilmekte olan geri unsurları diriltmek gibi bir sorunla maluldür. Peker, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki kimi partileri (Katolik Partisi, Protestan Partisi gibi) sıralayarak, bunların modern dönemde resmî statülü partiler hâlinde varlık gösterebilmelerini hem şaşkınlıkla hem de esefle karşılar. Hürriyet İnkılâbı'nın devirdiği hanedan üyelerinin, baronların, kontların ve papazların, yine bu inkılâbın getirdiği özgürlükler sayesinde siyaset yapabiliyor ve hatta bizzat kendi partilerini kurabiliyor olmalarını, tarihin acı bir ironisi olarak algılar (Peker, 1984, s. 28-29, 70-73, 88).

Peker, uygarlığın en ileri ülkelerinde bile liberalizm böyle bir probleme yol açıyorsa Türkiye gibi ülkelere bu sistemi kopyalamanın çok daha büyük sorunlar yaratacağını savunur. Çünkü yüzyıllardır varlığını sürdüren kökleşmiş unsurların toplumdaki tümenden sökülüp atılması işi, Türkiye'de çok daha çetin bir uğraştır. Zaten tam da bu nedenle, ona göre, Türkiye'de geri(cil) unsurların varlığı sezildiği ânda amansız şekilde ezilmelidir. Nitekim 31 Mart Ayaklanması, Peker'e göre, bu sorunun bir yansımasıdır. Peker, bu kalkışmanın, Fransız (Hürriyet) İnkılâbı ilkelerinin Osmanlı'ya kopya edilmesi ve gerici odaklara rahat hareket etme imkânı bırakılması gibi bir hataya düşülmesinden kaynaklandığı görüşündedir. Cumhuriyet bu hatayı tekrarlamamalı; siyasal hürriyetlerin, gericiğin sığınacağı bir liman hâline gelmesini engellemelidir. Bunun yolu ise liberal demokrasiye uzak durmaktan geçmektedir. Burada Peker'in yürüttüğü mantık şu şekilde özetlenebilir: İnkılâp, 'eski'yi toplumsal bünyeden aniden söküp atmaktır ve bu, sıklıkla zor kullanmayı gerektirir. İnkılâp, tartışmayla, görüşmeyle olmaz. Üstelik Türkiye gibi bir ülkede inkılâp yapmak daha da zordur. Öyleyse yapılacak iş, gericiğin kıpırtısı görüldüğü ânda onu "*ourup devirmek*"tir (Peker, 1984, s. 18-19, 32-34).

Peker'e göre liberal demokrasinin bir diğer sorunu, istikrarsızlıktır. Bu tespitini, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden örneklerle detaylandırır. Liberal demokrasinin, kuvvetsiz hükümetlere, parti kavgalarına, kısır 'sen-ben' çekişmelerine, manasız didişmelere yol açtığını savunur. Ayrıca liberal demokrasinin, sıklıkla koalisyon hükümetlerine sahne olması itibarıyla her biri ayrı yöne çekiştiren ve dolayısıyla birlikte verimli bir çalışma ortaya koyabilme şansları olmayan partileri aynı ânda iktidara taşıyabildiğini belirtir. Ona göre her hâlükârda sonuç, ülke için harcanması gereken mesainin ve emeğin heba edilmesi ve büyük işler başarabilmek için gerekli olan birlik ruhunun yitirilmesi (Peker, 1984, s. 27-28, 32-34, 85-95).

Peker'e göre liberal demokrasinin yukarıdakiyle ilişkili, ancak ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer sorunu, sınıf çatışmasını körüklemesidir. Ona göre, muasır dünyanın sınıf kavgalarıyla kasıp kavulmasının temel sebebi, liberalizmdir. Liberal devlet, iktisadi boyutuyla (serbest piyasa politikalarıyla) işçileri ezip, onları isyana mecbur bırakırken; diğer yandan da siyasi boyutuyla (liberal demokrasisiyle) sosyalizm gibi yıkıcı fikirlerin yeşermesine ve toplumun ayrı ayrı partilere/örgütlere bölünmesine yol açar. Yani liberal iktisat politikalarının acımasızlığı, işçileri, insanca yaşayabilmek için kavgaya, savaşa mecbur bırakırken; liberal demokrasinin sağladığı özgürlükler de işçilerin bu kavgayı yürütebilmeleri için gerekli olan örgütlenme imkânlarını temin eder. Böylelikle liberal devlet, kendisini ve toplumu yıkıma sürükleyen koşulları bizzat kendisi hazırlar (Peker, 1984, s. 27-28, 32, 38-41, 70-71).

Bu meselede Peker, tıpkı Engin gibi, sınıfların ve sınıf mücadelesinin Türkiye'deki varlığını aynı ânda hem kabul hem de inkâr eden resmî açıklamayı devreye sokar. Bir yandan Türkiye'de sınıfların mevcut olmadığını savlar. Ancak diğer yandan da devletin gerekli önlemleri almaması hâlinde,

bunların -tıpkı Batı'da olduğu gibi- kendi sınıf çıkarlarının peşinde koşacaklarını belirtir (Peker, 1936b, s. III-IV; 1984, s. 67-70). Böylelikle ikinci önermesiyle aslında birinci önermesini yanlışlamış olur. Peker (1935, s. 249), CHP'nin 1935 Kurultayı'nda da partinin halkçılık ilkesini açıklarken şöyle der: *"Türkiye'de sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur."* Ancak konuşmasının devamında, biraz önce Türkiye'de bulunmadığını iddia ettiği sınıfların bazılarının adlarını anarak ('sermaye sahipleri', 'büyük iş sahipleri', 'işçiler'), bunların üretim sahasında nasıl hareket etmeleri gerektiğini anlatır. Söz konusu açıklamaları, tıpkı Engin'de olduğu gibi, tümüyle solidarist bir toplum tahayyülünün yansımasıdır. Ona göre, ekonomide anti-liberal (devletçi) politikalar işçilerin ezilmesini önleyecek ve siyasette anti-liberal politikalar ise işçilerin yıkıcı fikirlerin (sosyalizmin) tesiri altına girmelerine engel olacaktır. Bu sayede Türkiye, uygar dünyayı saran sınıf kavgası sorunundan muaf kalarak ulusal bütünlüğünü koruyabilecektir. Özetle Peker'e göre tek-parti idaresi (ve ona eşlik eden devletçilik politikası), sınıf kavgasını önlemek için de şarttır.

Peker'in, Alman *Evropäische Revue* gazetesi için kaleme aldığı ve daha sonra *Ülkü*'de Türkçe tercümesini yayımladığı "Uluslaşma-Devletleşme" isimli makalesindeki şu sözleri, liberal devletin 'arıza'larına dair yukarıda değinilen tüm eleştirilerini net şekilde özetlemektedir:

Hürriyet mücadelesinin getirdiği liberal devlet tipi kendi sinesinde bir taraftan kendi düşmanlarını saray nüfuzunu, zadeğânları, papa[z]ları ve ulus birliğini bozan bütün unsurları bes[le]yerek cemiyete anarşi aşıladı. Öte taraftan bu tipin demagojik atmosferini terkip eden hudu[t]suz hürriyet, geniş kazanç yolunda çalışanların faaliyetine, kemirip sömüren bir çeşni verdi. Aynı yurdun sınırı içinde toprakta veya fabrikada başka yur[tt]aşlar hesabına çalışırken sefaletle mahkûm bırakılanların, aynı yurdun sınırı içinde mamulleri satın alırken başka yur[tt]aşların kurduğu kartel tuzağı içinde zorlu fi[y]atlarla soyulan müstehlik yur[tt]aşların göğüslerinde doğan, toplanan infial her gün biraz daha koyulaşarak büyüdü. Bir yandan da içine sun'î zehirler katılmış metodlu bir sınıf edebiyatı, gerilmiş duyguları intikama sürükledi. Görünüşte bir ulus içinde partiler, taraflar, sınıflar birbirini yiyordu.... Bütün bu dağmıklıklar[dan]... mesul olan, liberal devlet tipinin bizzat kendisidir (Peker, 1936b, s. I-II).

Peker'e göre sosyalist cereyanlar, liberal devletin bir sonucu ve ona bir tepki olduğu gibi, faşizm de hem sosyalizmin hem de liberalizmin bir sonucu ve onlara karşı bir tepkidir. Bir yanda toplumların temel sorunlarını çözme ve ulusal birliği sağlayabilme konusunda liberalizmin içine düştüğü acziyet, diğer yanda sosyalist ve enternasyonalist fikirlerin ulusal vicdanlarda yarattığı rahatsızlık, faşizmin gelişip serpileceği koşulları yaratmıştır (Peker, 1984, s. 47-52). *İnkılâp Dersleri*'nde, "20.yüzyılda Sezarizmin dirilişi" olarak tanımladığı faşizme yönelik Peker'in olumsuzlamaları aslında çok sınırlıdır. Yine de faşizmi, liberalizmden dolaylı olarak türeyen sorunlardan biri gibi formüle ettiği söylenebilir. Peker (1984, s. 27, 53), faşist rejimleri, "ulusa ait kıymetleri körleterek tek şefin idaresi"ni kuran, "demokrasiyi düşman sayan otorite devletleri" olarak tanımlar. Ayrıca Türkiye'de tıpkı liberalizme ve sosyalizme olduğu gibi faşizme öykünenlerin de bulunduğunu belirterek bu tür taklitlerin felaketlere yol açabileceğini belirtir (Peker, 1984, s. 53). Aslında bu uyarısını, özel olarak faşizme dair değil; başka herhangi bir ülkenin rejimine öykünmenin eleştirisi olarak kurgular. Ancak bu durum, en azından bu satırları yazdığı dönemde, Kemalizm karşısında faşizmi 'kötü bir öteki' ve liberalizmin yol açtığı sorunların bir sonucu olarak sunduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Liberal demokrasinin yol açtığı sorunlara dair Peker'in eleştirileri, ana hatlarıyla bunlardan ibarettir. Bu noktada önemle altını çizmek gerekir ki Peker, yukarıda belirtilen sorunları, sadece Türkiye gibi ülkelerin karşılaşması muhtemel problemler olarak değil; liberal demokrasiye ilişkin yapısal nitelikte sorunlar olarak algılar. Dolayısıyla liberal demokrasiye ilişkin olumsuz fikirlerini, Türkiye'nin buna henüz hazır olmadığı, bu sistemin başka ülkelere uygun olabileceği ama Türkiye'nin şartlarına uymadığı vb. özel sebeplerle gerekçelendirmez. Ona göre liberal devlet artık eskimiştir, çürümüştür (Peker, 1984, s. 60, 86). Zira liberal demokrasi, kendi yapısal işleyiş mantığı itibarıyla kusurludur. Nitekim *İnkılâp Dersleri*'nde, liberal demokrasinin, Fransa ve İngiltere'de dahi derin ıstıraplara yol

açtığı anlatır -ki bu iki ülkeyi, liberalizmin anavatanı olarak görmektedir- (Peker, 1984, s. 53-54, 91-92). Demek ki liberal demokrasinin sorunu, sadece Türkiye'nin şartlarına uymaması değildir. Zaten *İnkılap Dersleri*'nin bir dersi (sekizinci bölümü), neredeyse baştan sona, liberal demokrasinin iflasını kanıtlamaya hasredilmiştir. Peker bu bölümde, Polonya'dan İngiltere'ye, Macaristan'dan İsviçre'ye, Belçika'dan Balkan ülkelerine, neredeyse bütün bir Avrupa'yı gözden geçirerek, liberal demokrasinin bu ülkelerde büyük sorunlar ürettiğini göstermeye çalışır ve sonuç olarak şöyle der: "*Feodal devlet göçtü gitti. Onun yerini alan liberal devlet tipi de eskidi, rolünü bitirdi. O da anarşik ve istismarcı siması ile ve karma karışık kaprislerle dolu çeşitli partileriyle tarihe intikal etmektedir*" (Peker, 1984, s. 94).

Tek-parti idaresine dair Peker'in savunusu, sadece liberal demokrasiye yönelik olumsuzlamalardan beslenmez. Engin gibi o da CHP'nin halkçılık anlayışını, tek-parti iktidarını savunma amacıyla kuşanır. Ona göre CHP, ulusun bütününe kucaklayan bir partidir ve miadını dolduran liberal devletin yerini almakta olan ulusal devlet tipi, ayrı ayrı çıkarların temsilciliğini yapan partiler kompozisyonuna değil; ulusun bütününe gözeten bir tek-parti idaresine dayanmalıdır:

[B]ir takım zümre ve sınıfların kendi menfaatlerine uygun olarak öne sürmek isteyecekleri bir takım telakkilerden doğarak ulusun politika yaşayışında engeller ve muvaffakiyetsizlikler çıkaracak, dağınık, karışık partiler hayatının meydan alması ve devam etmesi; devletin... ihtisas, kıymet, güven, kafa, el ve gönül birliği isteyen çetin ve büyük işlerini zorlaştırmaktan, karıştırmaktan, tökezletmekten başka şeye yaramaz. Her şey uluslaşmış iken parti de uluslaşmalıdır. Liberal devlet tipinin dağınık partileri yerine ulusun bütün isteklerine omuz vermiş, bütün tehlikeleri göğüslemiş, yaparı ile, satanı ile, alanı ile, toprakta, fabrikada, laboratuvarında çalışanı ile, köyde ve kentte yaşayanı ile, bütün halk yığınlarının ihtiyaçlarını duyup anlayarak çalışma sinesinde bunlara yer ve değer vermiş, ulusal bir partili idarenin muvaffak olacağı devirdir (Peker, 1984, s. 67-68).

Öte yandan Peker, liberal demokrasiye karşı olmayı, 'genel olarak demokrasiye karşı olmak' şeklinde anlamaz. Yani bugünkü yaygın kabulün aksine, 'demokrasi' ile 'liberal demokrasi'yi birbirine eşitlemez ve ikincisini eleştirirken ilkinde sahip çıkmaya çalışır. Türkiye'de -köy idarelerinden belediyelere- her işin seçimle gerçekleştiğini ve aynı demokratik işleyişin, parti ve parlamento faaliyetlerinde de geçerli olduğunu belirtir. Peker'e göre Türkiye'de hükümetler, bizzat kendi içinden çıktıkları ve üyeleri millet tarafından seçilmiş olan parlamentoda sürekli ve yeri geldiğinde çok şiddetli şekilde eleştirilebilmekte ve hatta düşürülebilmektedir. Keza yurdun dört bir yanında kurulan halk kürsüleri de ona göre, Türkiye'de demokrasinin derinlere kök saldıığını göstermektedir (Peker, 1935, s. 257-258). Peker (1936a, s. 161), Türkiye'de yurttaşların devlet idaresine katılmada başka imkânları olduğunu da iddia eder:

[P]artili vatandaşlar her yıl kurulan kongrelerde muntıklarının ve bütün yurdun ihtiyaçları üzerinde fikirler söyleyerek dileklerde bulunur. Bütün yurdun ihtiyaçları hulâsasının yekûnu olan bu dilekler süzüle süzüle devlet çalışmasına ve kanunlar yapma[yla] tesir edecek bir olgunluğa varır. İşte bu yoldan her partili, vatandaş olarak, seçimde reyini kullandıktan başka arasız bir surette devlet idaresine iştirak fırsatını bulmuş olur.

Özetle Peker'e (1936b, s. IV-V) göre Türkiye'deki ulusal devlet, milletin iradesine dayanmaktadır, demokratiktir; ancak bu idare, bölüm boyunca belirtilen tüm sakıncaları ihtiva eden "*liberal devlet tipinin metotlarıyla*" bağlanmadığı içindir ki kendi kendini yıkıma götürmekten de korunabilmektedir.

ŞEREF AYKUT: PARLAMENTARİZM KARŞISINDA KÂMALİZM

Şeref Aykut da tek-parti idaresinden yana görüşler öne sürmüştür. *Kâmalizm* adlı eserinde Aykut, tıpkı Peker gibi, liberal demokrasiyi 'parlamentarizm' terimiyle karşılar. Bu terimle kastettiği düzen temel olarak, çok-partili siyaseti ve kuvvetler ayrılığı ilkesini içermektedir. Aykut açısından bunlar, millî egemenlik anlayışının karşısında yer almaktadır. Zira Aykut'a (1936, s. 10-11) göre liberal demokrasi, en nihayetinde toplumun küçük bir kesiminin çıkarları lehine sonuçlar üreten ve sermaye çevrelerinin, devlet ve toplum üzerinde egemenlik kurmalarına yarayan bir düzen ortaya

çıkarmaktadır. Böylelikle liberal demokrasiyi, sermaye tahakkümüyle özdeşleştirir: “Bugün çarpışan sermayecilik, büyük kazanç gücrültüleri altında görülen utanç işler, hep işte parlâmentarizmin eseridir” (Aykut, 1936, s. 10).

Tıpkı Peker’de olduğu gibi, Aykut (1936, s. 13-14) açısından da liberal demokrasi aslında saygın bir davanın; İngiltere’de filizlenip Fransa’da isyana dönüşen hürriyet davasının neticesidir ve bu dava sayesinde insanlık, “başı taçlı, eli haçlı kral ve din uluları”nın tahakkümünden kurtulmuştur. Ancak insanlığa dair en güzel dileklerle başlayan, toplumların özgürlüğüne adanan bu kavganın sonucunda, insanlığın başına bu kez de sermayedarlar belâ olmuştur. “Krallar, saraylar, saltanatlar, din ulularının üstünlüğü” yıkılmış olsa da onların yerini yine bir zulüm ve sömürü kaynağı olan “tecim [ticaret] ve endüstri kralları” almıştır (Aykut, 1936, s. 14).

Ancak Aykut’a göre liberal demokrasinin tek sakıncası bu değildir. En az bunun kadar önemli bir diğer sorunu, sınıf mücadelelerini ve partilerin iktidar kavgalarını körüklemesi; toplumu, birbirleriyle çatışan saflara bölmeleridir. Parlamentarizm, istikrarsızlık kaynağıdır (Aykut, 1936, s. 9-11, 14).

Aykut, liberal demokrasinin temel bir düsturu olarak kuvvetler ayrılığı ilkesinin de millet egemenliğiyle çeliştiğini belirtir. Yasama ve yürütmenin kaynağının ayrılmaması ve her ikisinin de milletin vekillerinin elinde olması gerektiğini yazar. Ancak bununla kastettiği, ilk ânda akla gelebileceğinin aksine, meclis hükümeti sistemi değildir. O tarihlerde Türkiye’deki uygulamayı; yani cumhurbaşkanını meclisin seçiyor olmasını ve o cumhurbaşkanının milletvekilleri arasından görevlendirdiği başbakana hükümet kurduğunu, kuvvetler birliği ilkesinin hayata geçirilişi olarak anlar (Aykut, 1936, s. 8-11).

Öyleyse hükümeti denetleyecek herhangi bir mekanizma kurulmayacak mıdır? Yürütmenin, milletin seçtiği temsilcilerden oluşan meclisin içerisinden çıkıyor olması, millî egemenlik ilkesinin hayata geçirilmesi için yeterli midir? Aykut’a (1936, s. 11) göre Türkiye’de hükümetin, millet egemenliğinin tecellisi olan meclisin gösterdiği istikamete aykırı ve dolayısıyla ulusal çıkarlara aksi yönde hareket etmesine olanak yoktur. Hükümetin, meclis tarafından işbaşına getirilen cumhurbaşkanının belirleyiciliği altında kuruluyor ve hükümet faaliyetlerinin meclis ve mecliste oluşturulan komisyonların kararlarıyla bağlanıyor olması, yürütme erkinin millet egemenliği ilkesine uygun şekilde hareket ettiği anlamına gelmektedir. Zira;

Kamutay, bütün derinliği ile, bütün inceliği ile kendisine düşen kontrolü [liberal demokrasilerde olduğundan] daha yaygın ve daha müspet bir yolla yapmaktadır. Öyle ki hiçbir bakan şahsî düşüncesine uyarak yürüyemez. Mutlaka Kamutayda bu Bakanlığa istikamet veren komisyona başvurmakla beraber onun gösterdiği yolda yürümek yükümlüdedir. Devlet işlerinde, işbölümü bakımından, her Bakanlığa karşı Kamutayda bir komisyon vardır. Bunlar o Bakanlığa istikamet verir. Bakanlıkların işbölümüne göre kanun önermeleri, teklifleri böylece ilgili olduğu özlük-mütehassis komisyonlarda incelenir (Aykut, 1936, s. 9).

Görüldüğü gibi, dönemin Türkiye’si, Aykut açısından da demokratik bir işleyişe sahiptir ve liberal demokrasi, günün birinde Türkiye’nin ulaşması beklenen ideal geleceğin bir parçasını oluşturmamaktadır. Bu ayrımı yapmak önemlidir. Çünkü çok-partili sisteme ilkesel biçimde karşı olmak başka, onu 1930’ların Türkiye’sinde henüz uygulanabilir görmemek başka bir şeydir. *Kâmalizm* adlı eserinde Aykut, net şekilde birinci saftadır. Liberalizme yönelik eleştirilerini Aykut (1936, s. 9), tıpkı Peker gibi, Türkiye’deki tek-partili düzeni savunmak adına kullanır ve gururla “biz parlâmentocu değiliz” diye yazar.

MUNİS TEKİNALP: SEÇMENLERİ ETKİSİ ALTINDA TUTMAYI BAŞARABİLEN BİR DEMOKRASİ OLARAK KEMALİZM

Bu çalışmada kullanıldığı içeriğiyle liberal demokrasi, Munis Tekinalp'te (Moiz Kohen) genellikle 'klasik demokrasi' terimiyle karşılanır. Tekinalp'in konuya dair yazdıkları, daha önceki bölümlerde aktarılanlarla büyük oranda örtüşür. Zaten Tekinalp'in temel eseri kabul edilen *Kemalizm*'de Peker, başlıca referans kaynaklarından.

Söz konusu eserde yine Fransız Devrimi'nin tarihsel açıdan ilerici bir hareket olduğu; bu süreçte liberalizm ateşinin, özgürlük ve eşitlik sloganları eşliğinde feodal ayrıcalıkları yok ettiği ve uygarlığın gelişimine büyük katkı sağladığı; ancak zamanla liberalizmin de birtakım sorunlar doğurduğu anlatılır (Tekinalp, 2004, s. 227). Bahsedilen sorunlar, önceki bölümlerde aktarılanlarla örtüşür. Hem serbest piyasa politikaları hem de demokrasi anlayışı nedeniyle liberalizmin bir yanda kâr hırsına ve aşırı zenginliğe, diğer yanda ise sefaletle yol açtığı; toplumları yiyip bitiren sınıf çatışmalarını ve parti kavgalarını körüklediği; profesyonel demagoglarca halkın kandırılarak devletin belirli kişilerin ve sınıfların/zümrelerin menfaatine işletildiği ve netice itibarıyla millet egemenliği düsturunun tümüyle bir faraziyeden ibaret kaldığı belirtilir (Tekinalp, 2004, s. 91-92, 213, 219-220, 227). Kemalist iktidarın, Batı'nın deneyimlerinden gereken dersleri çıkardığı, liberalizmden ve onun beraberinde getireceği sorunlardan sakınacağı vurgulanır (Tekinalp, 2004, s. 101, 227). Ayrıca, yukarıda incelenen diğer düşünürler gibi, Tekinalp de liberal demokrasiye yönelik tüm eleştirilerine rağmen demokrasi savunusu yapmayı ihmal etmez ve idari-politik nitelikteki işlerin tümünün, Türkiye'de demokratik bir şekilde işlediğini öne sürer (Tekinalp, 2004, s. 214, 218-219, 250-253). Dahası, Tekinalp (2004, s. 219-220) de Türkiye'de sınıfların mevcut olmadığını ve bunun, Türkiye'nin Batı'dakilerden daha demokrat bir ülke olduğuna kanıt teşkil ettiğini iddia eder.

Öte yandan, soyut bir kategori olarak Türk milletine övgüler sıralanırken somut gerçeklikte gözlemlenen halka karşı hissedilen derin güvensizlik, Tekinalp'in metinlerinde özellikle belirgindir:

[Batı] demokrasilerin[in] ilkesi ulusça ve ulus için... hükümet yönetimi demektir. Hükümet yönetiminin ulus için olmasını anırsanız, fakat ulusça yönetim nasıl olur?... Halk kitleleri biçimsiz (şekilsiz) ve bilinçsiz değil midir? Siyasal dolaplara, demagogların davranışlarına karşı çok duyarlı değil midirler? Ulusun yazgısı oyların sayısına mı yoksa seçkinlerin niteliklerine mi bağlı olmalıdır? Ulusların yaşamının tıpkı bireylerinki gibi... bir savaş olduğunu gösteren Kemal Atatürk'ün sözlerini yukarıda anmıştık. Şu durumda, savaşta, savaşı yöneten, onu komuta eden, ordu, yani asker kitlesi mi, yoksa kurmay subayları mıdır? Değil mi ki her şeyde vücudu yöneten baştır, bütün bir ulusun yazgısının söz konusu olduğu siyasa işinde niçin böyle olmasın? (Tekinalp, 2004, s. 91)

[Ö]teki demokratik ülkelerin tümünde, ulusu yöneten seçkin kesim, ister istemez seçmenler kitlesinin etkisi altında bulunmasına karşın Türkiye'de yönetici kesim seçmenler kitlesini kendi etkisi altında tutmaktadır (Tekinalp, 2004, s. 223).

Böylelikle yine meşhur 'halk için, halka rağmen' anlayışına ulaşılmaktadır. Dolayısıyla Tekinalp'te tek-parti iktidarı, sadece liberalizmin getireceği sosyal eşitsizliklerden, sınıf savaşından ve istikrarsızlıktan sakınabilmek için değil; bunların yanında, kitlelere duyulan güvensizlik nedeniyle de savunulmaktadır. Ayrıca CHP'nin (ve özellikle Atatürk'ün) toplumun tümünü temsil ettiği iddiası, tek-parti iktidarını meşrulaştırırken onun da kullandığı araçlar arasındadır (Tekinalp, 2004, s. 92, 97-99). Ona göre, doğrudan Atatürk'ün "öneri"leriyle seçilmeleri sayesinde Türkiye'de milletvekilleri de şu veya bu zümrenin etkisi altında kalmayıp sadece ulusal çıkarları gözetmektedirler (Tekinalp, 2004, s. 222-223).

Dolayısıyla liberal demokrasi, Tekinalp için de Türkiye'nin uzak bir gelecekte dahi erişmesi gereken bir ideal değildir. Gerçi liberal demokrasiye yönelik eleştirilerini sıraladığı bir yerde, "ulus[ların] özyapısı, ahlaki ve siyasal eğitiminin", liberal demokrasinin yol açacağı sakıncalardan kaçınmayı sağlayabileceğini belirtir ve devamında şöyle bir kıyaslama yapar: "[Liberal demokrasinin]

sakınca[ları], İngiltere’de, Fransa’da olduğu kadar büyük değildir, İsviçre’de hemen hemen yok gibidir, Amerika’da çok açıktır” (Tekinalp, 2004, s. 92). Bu mantıkla demek ki Türkiye, İsviçre seviyesine gelebilirse, liberal demokrasinin beraberinde getirebileceği mahzurlardan kaygılanması gerekmecektir. Ancak Tekinalp’in kendisi doğrudan böyle bir çıkarımda bulunmadığı gibi, aynı eserin başka yerlerinde aksi yönde ifadeler kullanır ve tek-partili sistemi, SCF deneyiminden sonra milletin artık nihai kararıymış gibi formüle eder. Nitekim Türkiye’de ikinci bir parti kuruluşunun yasal veya idari bir önlemle engellenmediğini; tek-partili sistemin zamanla millete kendisini kabul ettirdiğini belirtir (Tekinalp, 2004, s. 100). Başka bir yerde de şöyle yazar: “Kemalizm, uzun bir deneme döneminden sonra tek-parti sistemini benimsemiş ve tüm ulus bu sistemden yana karar vermiştir” (Tekinalp, 2004, s. 250). Ancak Tekinalp, ulusun bu meseledeki kanaatini nasıl ölçtüğüne dair herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır.

MAHMUT ESAT BOZKURT: DEMOKRASİNİN SOSYAL VE İKTİSADİ AÇIDAN ISLAHINA ÇAĞRI

Temel eseri sayılan *Atatürk İhtilali*’nde Bozkurt, çok-partili sisteme ilişkin detaylı bir tartışmaya girişmemiş; ancak 1930’lu yıllar boyunca başka mecralardaki yazılarında konuyu derinlemesine tahlil etmiştir. Bu yazılar incelendiğinde, liberal demokrasiye dair başlıca üç tez öne sürdüğü ve bunlardan ikisinin birbiriyle çatışmalı olduğu görülmektedir. Bu tezler şöyle özetlenebilir: (I) 1930’ların başlarında Bozkurt, çok-partili sistemin, demokrasinin mutlak şartlarından biri olmadığını; ayrıca Türkiye gibi ihtilâl sürecindeki ülkelerde ciddi sorunlar doğuracağını düşünmektedir. Ancak ilkesel olarak çok-partili sisteme karşı çıkmadığını, sadece Türkiye’nin mevcut şartlarını buna uygun görmediğini belirtmektedir. (II) 1930’ların sonlarına doğru ise çok-partili sistemi sadece Türkiye gibi ülkeler açısından değil, Batı ülkeleri için dahi bir sorun olarak görmeye ve Türkiye’deki sistemi diğer ülkelere tavsiye etmeye başlamıştır. (III) Muasır demokrasinin temel sorununun siyasi değil, sosyal ve iktisadi nitelikte olduğunu ve kitlelerin hâlâ sefalet içinde kıvrandıkları uygar dünyada siyasi hürriyetlerin genişliğinin pek bir anlamı olmadığını savunmuştur -ki bu görüşüne sonuna kadar sadık kalmıştır-. Bu açıdan, demokrasiye dair tahlillerinde negatif özgürlüklerden ziyade pozitif özgürlüklere vurgu yaptığı söylenebilir. Aşağıda, ilk ikisi birbiriyle çatışmalı olan bu üç argüman detaylandırılacaktır.

Bozkurt, 1931 Ağustos’unda *Anadolu*’daki bir yazısında, çok-partili sistemi dinlerdeki sevap meselesine benzetir. Yürüttüğü mantık şöyledir: Nasıl ki kudreti, imkânı olanın sevap işlemesi tercih edilir bir şeyse, birden fazla siyasi partinin bir ülkede faaliyet göstermesi de demokrasilerde tercih edilir, arzu edilir bir şeydir. Ancak şartları müsait olmayanlar sevap işlemediklerinde, nasıl ki dinden çıkmış kabul edilemezlerse; birden fazla partinin varlığına müsaade etmemekle ülkeler de demokrasiden çıkmış, hatta günah işlemiş dahi sayılmazlar. Demokrasinin, tıpkı dinler gibi, olmazsa olmaz şartları vardır; ancak çok-partili sistem, bu şartlardan biri değildir (Bozkurt, 2015, s. 137-139). “Demokrasinin babası sayılan Jean-Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme* adındaki eserinin hangi sayfasında en aşağı iki fırkanın varlığını demokrasiye esas göstermiştir?” diye soran Bozkurt (2015, s. 139), İsviçre kantonlarının bazılarında tek bir siyasi partinin dahi bulunmadığını, ama kimsenin İsviçre’nin demokratlığını sorgulayamayacağını belirtir (Bozkurt, 2015, s. 138).

Öte yandan, bu dönemdeki yazılarında, çok-partili siyasete aslında ilkesel açıdan karşı çıkmadığını; ama Türkiye’de buna uygun şartların henüz bulunmadığını ve hem dünyanın hem de Türkiye’nin yakın tarihinin, bu savını kanıtlamakta olduğunu belirtir (Bozkurt, 2015, s. 139). Ona göre Türkiye hâlâ bir ihtilâl içindedir ve doğaldır ki ihtilâllerin birçok düşmanı bulunur. Bu düşmanlar, ihtilâllerin sert şekilde yerlerinden oynattıkları menfaat sahipleridir. Türkiye’de bunlar; sultanlar (“çünkü hilafet ve saltanat kaldırıldı. Bunlar, saraylarından, servetlerinden oldular”), hanedan üyeleri (“çünkü memleketten dışarı çıkarıldılar, bütün vaziyet ve geleceklerini kaybettiler”), şeriatçılar (“çünkü din ve dünya

işleri birbirinden ayrıldı, bunlar da geçimlerinden oldular”), yüzellilikler (“çünkü bir daha vatana dönemeyeceklerdir”), bir kısım hukukçu (“çünkü yeni kanunlar karşısında bilgileri sifra indi, kazançları azaldı”), mültezimler, tefeciler ve mütegalibedir (“yeni kanunlar yüzünden menfaatleri bozul[du]”) (Bozkurt, 2015, s. 134-135). Aynı yerde Bozkurt, kapitülasyonların kaldırılması neticesinde çıkarları zedelenen yabancıları, Türkiye’de yaşıyor olmalarına rağmen Türklüğü benimsemeyenleri, hırsızları ve alfabe değişikliği sonrasında okur-yazarlıklarını kaybedenleri de ihtilâlin düşmanları arasına dâhil eder. Ona göre, bu koşullar altında muhalif örgütlenmelere izin vermek, büyük bir tehlike arz edecektir. Çünkü ihtilâl sürecindeki Türkiye’de kurulacak bir muhalefet partisi, parti kurucularının niyetlerinden bağımsız olarak, ihtilâlin yukarıda sayılan düşmanlarının doğal müttefiki hâline gelecektir. Tıpkı SCF girişimi sırasında olduğu gibi:

Eli bayraklı mürteciler, dün bu vatana ihanet eden, bu memleketin şu bu devlete ilhakını dilekçelerle isteyenler Serbest Fırka'nın içine karışıp inkılaba hücum etmediler mi? Hırsızlar, menfaat düşkünüleri Serbest Fırka'yı kullanmak istemediler mi? Menemen baskını Serbest muhalefetten cesaret almadı mı? (Bozkurt, 2015, s. 135)

Bozkurt’a (2015, s. 129, 135) göre Türkiye’nin yakın tarihi, yukarıdaki gibi ibret verici hadiselerle doludur. Jön Türk Devrimi’nin muhaliflerinden İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti, 31 Mart ayaklanmasını hazırlamış; Hâlâskâr Zabitan grubu orduyu bozmuş; Hürriyet ve İtilaf Fırkası önce Balkanların kaybına sebep olup, sonra da Mondros Mütarekesi’yle ülkeyi düşmanlara satmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminin muhaliflerinden İkinci Grup ise Millî Mücadele’yi akamete uğratabilecek işler yapmıştır. Cumhuriyet döneminde TCF muhalefeti ise Şeyh Sait ayaklanmasının ve Atatürk’e suikast girişiminin koşullarını hazırlamıştır. Bozkurt (2015, s. 133), örneklerine, Fransa ve İngiltere tarihinden aktardığı bazı olayları da ekler ve netice itibarıyla şuraya gelir:

[B]iz fırkalar yasaklansın demiyoruz. İspat ediyoruz ki inkılaplar fevkalade zamanlardır. Çöküş hâlinde bir mazi ile yükseliş halinde bir gelecek mücadele içindedir. Maziyi yıkmakla, bugünü ve geleceği kurmakla meşgul inkılapçılara karşı muhalefet, bilmeyerek, bazen de bilerek düşman unsurlara alet olur. Bizim ve yabancı tarihlerin yakın ve uzak tecrübeleri böyle söylüyor (Bozkurt, 2015, s. 140). “Dürüst fırkalar, yerleşmiş, kökleşmiş demokrasileri iyi işleten iyi vasıtalar.” Bunu anlarız. Ama inkılabını başarmakla meşgul bir memlekette her neye mal olursa olsun “fırka olmazsa demokrasi olmaz” davasını bütün varlığımızla reddederiz (Bozkurt, 2015, s. 141).

Bununla birlikte Bozkurt, eleştiriyeye karşı olmadığını; ihtilâl sürecinde sadece örgütlü muhalefete karşı olduğunu belirtir. İhtilâl koşullarının ne zaman ortadan kalkacağına dair tahmini ise şöyledir: “Bir nesil değişinceye... yeni esaslara millet ve memleket ısınmaya kadar” (Bozkurt, 2015, s. 135). O vakte kadar yapılması gereken daha önemli işler vardır. Onların yanında partilerin kuruluşu meselesi, “halkın arzusuna bırakılmış onuncu derecede bir iş”tir (Bozkurt, 2015, s. 138).

Bozkurt, yukarıdaki satırları 1931’de yazmıştır. Yaklaşık on yıl sonra ise çok-partili sistemi artık yapılması gerekenler listesinde ‘onuncu derecede bir iş’ olarak dahi görmemektedir. Bu tarihlerde çok-partili sistemi artık, imkânı olanların yapması gereken bir sevap olarak değil, kaçınılması gereken bir günahmış gibi kurgular. Örneğin 1943 Eylül’ünde şöyle yazar: “Türk demokrasi sistemi, son Türk İhtilali’nin medeniyet dünyasına yepyeni bir armağanıdır. Partilerden, parti dedikodularından, parti ihtilaflarından otoritesini kaybeden, hasta düşen modern demokrasiler şifalarını onu taklitte bulacaklardır” (Bozkurt, 2015, s. 173).

Böylelikle Bozkurt, önceki bölümlerde aktarılan tezlerden birine ulaşmış olur: parti çekişmelerinden ve istikrarsızlıktan sakınmak için, tek-partili idare. Nitekim temel eseri sayılan *Atatürk İhtilali*’nde de Türkiye’yi ‘otoriter bir demokrasi’ olarak tanımlayarak liberal demokrasilerden ayırmış ve onların üstüne koymuştur (Bozkurt, 1940, s. 128-129). Ayrıca tıpkı yukarıda incelenen düşünürler gibi, ikinci bir partinin gereksizliğini, CHP’nin halkçılık ilkesine dayanarak da savunmaya başlamıştır:

Atatürk demokrasisi insanlar arasında sınıf, imtiyaz, fark tanımayan bir sistemdir. Ve bu sosyal olsun, ekonomik olsun, siyasal olsun her yönden böyledir. Bu alanlarda eşitlik tanıyan bir demokraside muhtelif partilerin anlamı neyle ifade olunabilir? Akılsızlıkla, mantıksızlıkla, değil mi? Yahut sadece entrikacılıkla, değil mi? (Bozkurt, 2015, s. 195)

Bu söylemlerine rağmen Bozkurt, ihtilâl sürecindeki bir ülkede dahi eleştiriye, fikir mücadelelerine asla karşı olmadığını; demokrasinin bunlarsız olamayacağını özellikle belirtir (Bozkurt, 2015, s. 65, 111). Ama bundan çıkartılması gereken, her türlü fikre Bozkurt'un hoşgörüsüyle yaklaşacağı değildir. İhtilâl sürecini durdurmaya çalışanların, gericiliği körükleyenlerin "imha" edilmeleri gerektiğini savunur (Bozkurt, 1940, s. 136-137, 143, 339). Bozkurt açısından bu, ihtilâllerin yazılı olmayan bir yasasıdır.

Diğer yandan Bozkurt'un, günün demokrasilerine sosyal açıdan hep eleştirel baktığını söyleyebilmek mümkündür ve bu görüşünü hem yukarıdaki diğer iki argümana kıyasla çok daha yoğun şekilde işlemiş, hem de yıllar boyunca kararlı şekilde sürdürmüştür. Bir yazısında, Jacques Roux'a referansla, "bir sınıf insan diğer bir sınıf insanı cezasız aç bırakabildikçe hürriyet boş bir hayaldir" diye yazar (Bozkurt, 2015, s. 24). Demokrasi meselesinde onun asıl odağı buradadır. Bozkurt'a (2015, s. 22, 60) göre mevcut demokrasiler, XX. yüzyılda toplumların sosyal ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Bu koşullarda sundukları siyasi hürriyetler aslında geniş kitleler açısından bir aldatmacadan ibarettir:

Siyasi hürriyet olmayan yerde şüphe yok ki demokrasi olmaz. Fakat sermaye istibdadı olan yerlerde hakiki demokrasi var mıdır? Buna 'evet' diyebilmek için demokrasiyi paranın emrinde bir varlık olarak kabul etmek lazımdır (Bozkurt, 2015, s. 54).

Bugünün dünya hükümetleri büyük ve ezici bir çoğunlukla demokrasi şampiyonluğunu iddia etmekle beraber, hakikatte milleti, milliyeti değil, zümreleri, sermayeci klikleri temsil etmektedirler (Bozkurt, 2015, s. 72).

Bir demokrasi ki onda alimteri ödenmemektedir, orada siyasi hürriyet bir tuzaktan başka bir şey değildir (Bozkurt, 2015, s. 73-74).

Bozkurt'a göre özetle, sermayenin tahakkümü sürüp geniş halk kitleleri yoksullukla boğuşurken, halka birden fazla parti alternatifi sunmakla, yasalarda siyasi hürriyetlerden bolca söz etmekle milletin egemenliği kurulmuş olmaz. Muasır demokrasilerin zayıf karnı budur ve bu yüzden ıstıraplar, buhranlar içindedir. 'Demos'un hâkimiyetini gerçekten sağlayabilmek için yapılacak en önemli icraat; onu maddi ve manevi sefaletten, sermayenin egemenliğinden kurtarmaktır. Bunun yolu ise tüm ulusun çıkarlarını temsil edenlerin iktidarından ve iktisadi-sosyal politikalarda devletin tanzimciliği ve yapıcılığından geçmektedir (Bozkurt, 2015, s. 22-75).

Son olarak şu meselenin altını önemle çizmek gerekir ki sermaye tahakkümünden halkı kurtarmak için Bozkurt'un çıktığı yol da kesinlikle kapitalizm karşıtlığına varmaz. Sömürüyü ortadan kaldırmayı teknik açıdan mümkün görmediğini, Marksizmin en güzel ama başarısızlığa mahkûm hayalinin bu olduğunu; ancak sömürünün asgari düzeye indirilebileceğini ve bunu mümkün kılacak anahtarın, sınıflar-üstü bir devletçilik politikası olduğunu savunur (Bozkurt, 1940, s. 378-397). Liberal demokrasi karşıtlığını kısmen anti-kapitalist bir hatta taşıyacak düşünür, Aydemir'dir.

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR: LİBERAL DEMOKRASİNİN, KAPİTALİZMİN ve EMPERYALİZMİN SİYASİ ÜST-YAPISI OLARAK KAVRANIŞI

Aydemir, dönemin çoğu aydını gibi, liberalizmi hem ekonomi politikalarıyla (serbest piyasacılık) hem de siyasi örgütlenme modeliyle (liberal demokrasi) bir bütün olarak görür ve topyekûn şekilde reddeder. Hatta bu reddiye, yukarıda incelenen düşünürlerinkinden daha radikal bir çerçeveye oturur. Ona göre liberalizm, Türkiye'ye hasım bir dünyaya; kapitalist-emperyalist bloğa aittir. Sermaye tahakkümünün var olduğu bu ülkelerde liberal demokrasi, sınıf mücadelelerinin partiler arası rekabet şeklinde parlamentolarda tecelli etmesini ve netice itibarıyla sermaye egemenliğinin sürdürülmesini

sağlar. Başka bir ifadeyle liberal demokrasi, sermaye güçlerinin, kendi çıkarlarını temsil eden politikacılar eliyle devleti kontrol altında tutabildikleri bir düzen ortaya çıkarır (Aydemir, 1934a, s. 6-7, 10-12; 1934c).

Aydemir'e göre, sermayedarların ülkedeki diğer sınıflar üzerindeki tahakkümünün ve uluslararası ölçekte emperyalist yayılma ihtiyacının cebir ve şiddet gerektirdiği hâllerde ise sermaye egemenliğinin maskesi (liberal demokrasi ve iktisadi liberalizm) düşer ve yerini faşist diktatörlükler alır. Dolayısıyla Aydemir, örneğin Peker'in aksine, faşizmi sadece liberalizme bir tepki olarak formüle etmemekte; bunun yanında her ikisini de ısrarla aynı köke (kapitalizme) bağlamaktadır. Ona göre biri görece uysal, diğeri açık şiddet içerikli her iki model de aslında sermayenin ihtiyaçlarını temine yazgılıdır. İkisi de tüm dünyayı uzun süredir sömürmekte olan Batı sermayesinin egemenliğini yeniden üreten yönetim biçimleridir ve Türk inkılâbının hasmıdır (Aydemir, 1933b, s. 7, 10-11).

Dolayısıyla Aydemir, liberal demokrasiyi, onun kendini sunma biçimiyle ('demokratik', 'ademi müdahaleci', 'özgürlükçü' vs.) olduğu gibi kabul edip, sonra da bu özelliklerinin avantajlarını-dezavantajlarını tartışmaz. Ona göre liberal demokrasi, sermaye egemenliğinin bir maskesi, bir aldatmacadır. Özgürlüklere, topluma karşı ademi müdahaleci diye sunulan Avrupaî devlet, sermayenin çıkarlarının gerektirdiği hallerde ülke içindeki sınıf mücadelelerine yeri geldiğinde gayet kesin ve sert şekilde müdahale etmiş; ülke dışındaysa neredeyse tüm yerküreyi, sermayedarları için ucuz hammadde kaynağı hâline getirmiş; yine onlar için başka ülkelerin gümrüklerini zorla aşağı çekmiş ve ucuz işgücünü temin maksadıyla yeryüzünün her tarafından köleler temellük etmiştir. Özetle, bir gece bekçisi gibi sunulan bu 'liberal', 'demokratik', 'ademi müdahaleci' devlet söylemleri, kapitalizmin-emperyalizmin bir fiksiyonundan, yalanından ibarettir (Aydemir, 1932, s. 103-108, 117).

Burada altını önemle çizmek gerekir ki, söz konusu Aydemir olduğunda, ister faşist isterse liberal demokratik düzende olsun, kapitalizm ile emperyalizm arasındaki bağ içseldir. Kısmen Marksist formasyondan gelmesi itibarıyla, emperyalizmi, daima kapitalizmin kanuniyetlerinin bir neticesi olarak kavrar. Dolayısıyla kapitalizmi ve emperyalizmi, birbirine yapışık; birincisi, kaçınılmaz şekilde ikincisini de beraberinde getiren terimler olarak kullanır. Bu açıdan, emperyalist yayılmaya er ya da geç ihtiyaç duymayacak, 'masum' bir kapitalizmin var olabileceğine inanmaz ve onun ıslahına yönelik herhangi bir araniş içine girmez. Bu görüşü itibarıyla yukarıda incelenen düşünürlerden yine ayrılmaktadır. Ona göre, Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı 'Millî Kurtuluş Hareketleri' ise kapitalist-emperyalist bloğun evrensel düzeydeki anti-tezidir. Kurtuluş Savaşı (1919-1922), söz konusu bloğun Türkiye cephesinde mağlup edilmiştir ve Türkiye'ye düşen tarihî görev, kapitalist dünyaya karşı verilen evrensel ölçekteki savaşımın öncülüğünü bu kez de siyasi ve iktisadi sahada sürdürmektir. Bu açıdan, sermaye egemenliğini yeniden üreten herhangi bir düzeni -ve dolayısıyla liberal demokrasiyi de-Türkiye'ye monte etmeye çalışmak, Kurtuluş Savaşı'nın tarihsel misyonunu ve inkılâbın bilhassa iktisadi sahada emperyalizme karşı yakın gelecekte oynaması gereken tarihsel rolü reddetmek anlamına gelecektir. Ona göre Türkiye, Avrupa'nın sadece yüksek tekniğinin ve endüstriyel gelişiminin mirasçısı olabilir (Aydemir, 1932, s. 86-91; 1933b, s. 8; 1934a, s. 7-12; 1934-1935, s. 8-11).

Öte yandan Aydemir'e göre, tıpkı liberalizm ve faşizm gibi, sınıf mücadelesinin bir neticesi olan; onlardan temel farkı ise sermayenin değil proletaryanın tahakkümünü kurmak olan sosyalizm de Türkiye'ye uygun bir reçete değildir. Zaten temel problem, bunların tümünün hazır birer reçete olmasıdır. Bunların hepsi, modern sınıf mücadelelerinin ürünüdürler ve sanayileşmiş, ileri teknikli Avrupa toplumlarının bünyelerinde yeşermişlerdir. Modern anlamda sınıfların ve sınıf mücadelesinin mevcut olmadığı ve herhangi bir sınıfın tahakkümünü ve emperyalizmi amaçlamayan Türk inkılâbının, kendi şartlarına ve hedeflerine uygun bir hukuk düzenini, ekonomi politikasını, ideolojiyi, kültür anlayışını, halk terbiyesini ve yönetim sistemini formüle edebilmesi gerekir (Aydemir, 1933a, s. 4-5; 1933b, s. 10; 1934a, s. 6-12; 1934-1935, s. 8-11).

Bu görüşleri itibariyle diğer düşünürlerdeki 'biz bize benzeriz'ci tavra Aydemir'in de sürüklendiği görülmektedir. Bu meselede onlardan ayrıldığı nokta ise söz konusu tavrın, uygarlığın bütünsel hareketine dair büyük bir anlatıya oturtulması ve böylelikle 'biz'in, Türkiye'den ibaret olarak kavranmamasıdır. Aydemir'e göre dünya ikiye bölünmüştür: 'müstemlekeçiler' (sömürgeciler/emperyalistler) ve 'müstemleke ile yarı-müstemlekeler' (sömürgeler ile yarı-sömürgeler). Zenginlik, sanayi, teknik, sömürgeciler bloğunda; fakirlik, sömürü, cehalet ve geri teknik ise diğer blokta birikmektedir. Kurtuluş Savaşı, yukarıda sayılan ikinci âlemden bir milletin; Osmanlı döneminde yarı-sömürgeleştirilmiş olan Türklerin, emperyalizme karşı kıyamıdır. Dolayısıyla, kendisiyle aynı tarihsel haksızlığa mahkûm bırakılan diğer milletlere bir rehber, bir öncüdür. Demek ki Türk İnkılâbını doğuran şartlar aslında sadece Türkiye'ye özgü olmayıp, evrensel çaptaki bir haksızlığın (kapitalizmin evrensel düzeydeki çelişkinin; emperyalizmin) neticesidir ve bu itibarla diğer sömürge ve yarı-sömürgeler, Türkiye ile benzer pozisyonadadır (Aydemir, 1932, s. 24-25; 1933a, s. 5; 1934a, s. 7-9).

Bununla birlikte, Aydemir'in liberal demokrasi karşıtlığının, dönemin Kemalistlerinde yaygın olan başka bazı eleştirilerle de tahkim edildiği görülmektedir. Liberal demokrasinin istikrarsızlık kaynağı olduğu; doğduğu çağda uygarlığın ilerleyişine önemli hizmetleri olmasına rağmen ilk yeşerdiği topraklarda dahi artık can çekiştiği, yozlaştığı; Türkiye'nin başarması gereken işler için ancak bir köstek niteliği taşıdığı vb. önermeler, Aydemir'de de bulunur (Aydemir, 1932, s. 85-87, 144-145, 157; 1934a, s. 11; 1934b; 1934c).

Dahası Aydemir de Türkiye'de birden fazla partinin gereksiz olduğu önermesini, Türkiye'de modern sınıfların bulunmadığı iddiasıyla pekiştirmeye çalışır. Ona göre Türk toplumu farklı sınıfsal çıkarlara bölünmediği için, asıl işlevi sınıfsal çıkarları temsil etmek olan siyasi partiler çeşitliliğinin Türkiye'de maddi zemini yoktur. Türkiye'de iktidar, tüm milletin çıkarlarını savunmaktadır (ya da savunmalıdır). Zaten iktisadi sahada yürütülmekte olan devletçilik politikası daha kapsayıcı bir niteliğe kavuşturulabilirse, bu sayede Türkiye'de yakın gelecekte de hem sınıf mücadelesinden hem de herhangi bir sınıf tahakkümünün ortaya çıkışından sakınılabilecektir (Aydemir, 1932, s. 65, 142-150; 1933a, s. 9; 1933b, s. 8-10; 1934a, s. 10-12; 1935-1936, s. 9).

Konuya dair bir yazısında Aydemir, demokrasiyle özdeşleştirdiği 'hâkimiyet-i milliye' ilkesinin bir öz (cevher) teşkil ettiğini ve bu ilkenin somut herhangi bir forma indirgenemeyeceğini iddia eder. Yani ona göre millet egemenliği iyi bir şeydir; ama örneğin Fransa'daki çok-partili parlamento, o özü yansıtmaya çalışan sadece bir formdur. Form, millî egemenlik cevherinin/özünün bizatihi kendisiyle özdeşleştirilemez; sadece bir yansımadır. Üstelik Fransa örneğindeki gibi bir parlamentarizm, özü (millet egemenliği ilkesini) yansıtılma konusunda fevkalade başarısızdır. Türkiye'deki, ne yaptığını bilen öncü kadronun "*millî rehberlik formu*" ise millet egemenliğini mükemmel şekilde tecelli ettirmektedir (Aydemir, 1933a, s. 6-9).

Aydemir'e (1932, s. 10) göre Türkiye hâlâ bir inkılâp içindedir ve inkılâp nizamı, "*şuurlu fakat müsamahasız bir disiplin demek[tir].*" O kadar ki, basın dahi "*inkılâbın sevk ve idare kuvvetlerinden biri ve halk terbiyesinin -bir merkeze tâbi- bir cidal organı*"dır. Bu durumda, hükümetin, günün birinde millî egemenlik ilkesine aykırı istikametlerde yürümesi hâlinde onu frenleyecek, denetleyecek herhangi bir mekanizma var olmayacak mıdır? Dönemin diğer Kemalistlerinin iddia ettiği şekilde; meclis içi tartışmalar, komisyonlar ve parti-içi disiplin mekanizmaları yeterli midir? Türkiye'deki somut pratikte, icra organlarının teşekkülünde, aşağıdan bir iradenin belirleyiciliğinden gerçekten söz edilebilir mi? Daha önemlisi, millî egemenlik ilkesi, bunun varlığını şart koşar mı? Aydemir, bu sorular üzerinde etraflıca durmamıştır. Bu konularda nadiren konuştuğunda ise "*halkın sesini, kahraman aksettirir*", "*kahraman... havada esen cemiyet seslerini tam vaktinde ve bir ahize gibi alır, tasnif eder, parazitlerden temizler ve ona her sesten üstün ve her sesten kuvvetli olan kendi sesini de katarak, bize bir ahenk halinde verir*" (Aydemir,

1932, s. 161-162) vb. hamasi ve metafizik açıklamalardan öteye gitmemiştir. Zaten onun kaygıları, tasaları bu meselelerde değildir. Yukarıda değinildiği gibi, ona göre Türkiye bir inkılâp içindedir ve inkılâbın birçok düşmanı bulunmaktadır. Ülkenin dümeninde doğru kişilerin bulunduğunu düşündüğü müddetçe; onun asıl kaygısı, inkılâbın nasıl yerleşikleşeceği ve yürüyeceği üzerinedir ve diğer Kemalistler gibi o da bu meselede muhalefete karşı tavizsizdir:

İnkılâp bitaraf bir nizam değildir. Onun içinde yaş[a]yanların taraftar olsunlar veya olmasınlar, ona intibak etmeleri lâzımdır. İnkılâp, ona taraftar olm[a]yanların iradelerinin, ona taraftar olanların iradelerine kayıtsız bağlanması demektir. İnkılâbın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri ve disiplinli bir kadronun iradesinde temsil olunur. Bu kadro, inkılâbın realitesinden çıkarılan ve onun seyrine uygun bir şekilde izah edildikçe şekillenir ve nazariyeleşen prensipleri kendine şuur edinir.... İnkılâbımızın zatında mündemiç bu ileri fikir ve nazariye unsurları inkılâbın icaplarına uygun şekilde izah edildikçe bu esaslar, inkılâbı yaşatan ileri kadro ve onu istihlâf edecek genç nesil için 'kriteriyum'lar olacak, yeni ve 'standartlaşmış inkılâpçı tip' böyle doğacaktır. Bu tip her nerede ve her ne şeraitte olursa olsun karşılaştığı aynı hadiseleri, aynı kriteriyumlarla ölçecek, aynı neticelere varacak[tır].... ruh düşkünlükleri ve bozgunculuklar, inkılâbın, herkes için üstünde mutabık kalınması zarurî olan prensiplerin bir ideoloji sistemi hâlinde tedvin olunmamasından doğuyor (Aydemir, 1932, s. 7-9).

Görüldüğü gibi, Aydemir'in asıl kaygısı, inkılâbın net, köşeli, dört başı mamur ideolojisini formüle edip, onu önce resmî, sonra da egemen ideoloji hâline getirebilmektir. Kadrocu arkadaşlarıyla birlikte düşünsel mesaisini, bu ideolojinin inşasına ve bu doğrultuda iktidar kadrolarını etkilemeye adanmıştır. Muhalefet, denetim, aşağıdan örgütlenme, halk iradesi vb. mefhumlar, onların öncelikli meseleleri değildir.

SONUÇ

Çalışmaya konu edilen Kemalist aydınlar, 1930'lu yıllarda kaleme aldıkları metinlerde liberal demokrasi karşıtı bir söylem geliştirmişlerdir ve hiçbirisi, o tarihlerde, çok-partili sistemi kısa veya uzun vadede ulaşılması gereken bir ideal olarak görmemiştir. Bozkurt'un, 1930'ların başlarındaki bazı yazıları burada kısmi bir istisna teşkil eder. Ancak o yazılarda da çok-partili sistem, demokrasinin mutlak bir şartı olarak sunulmaz. Günün birinde imkânlar el verirse tatbik edilmesi belki düşünülebilecek bir detaymış gibi formüle edilir -ki ilerleyen yıllarda Bozkurt da bu söylemi terk etmiştir-.

Konuya dair bilhassa altı çizilmesi gereken temel bir mesele, söz konusu aydınların, bugünkü yaygın kabulün aksine liberal demokrasi ile demokrasiyi özdeşleştirmemeleridir. Hatta liberal demokrasiye yönelik eleştirilerinin bir boyutu, onun (yeterince) demokratik olmadığı yönündedir. Hepsi, liberal demokrasinin, toplumun genel menfaatleri lehine değil; belirli kesimlerin yararına işlediğini savlamaktadır. En belirgin olarak Bozkurt ve Aydemir'in, liberal demokrasiyi, sermaye tahakkümüyle özdeşleştirdiği görülmektedir. Bozkurt, demokrasinin şampiyonluğunu yapmakla övünen liberal devletlerde hükümetlerin, gerçekte sermayeci kliklerin birer temsilcisi olduğunu ve dolayısıyla buralarda hakiki demokrasiden söz edilemeyeceğini yazar. Aydemir de liberal demokrasinin, burjuva egemenliğini sağlayan bir düzen olduğunu belirtir.

Aynı yoğunlukta olmasa da benzer vurguları -Engin haricindeki- diğer isimlerde de görebilmek mümkündür. Örneğin Peker ve Tekinalp, liberal devletin işçileri ezip onları isyana zorladığını ve böylelikle sınıf kavgasını körüklediğini belirtir. Aykut, zulüm ve sömürünün eski öznelerinin; kralların, aristokratların yerini çağımızda ticaret ve endüstri krallarının aldığını yazar. Üçü de tüm bunların sorumlusu olarak, serbest piyasa politikaları ve liberal demokrasisiyle liberal devleti gösterir.

Bu noktada resmî ideoloji (Kemalizmin halkçılık ilkesi) devreye girer ve Türkiye'de devletin, toplumun şu veya bu sınıfının değil, tümünün temsilcisi olduğu savlanır. Böylelikle solidarizm, hem

liberal demokrasinin reddinde hem de tek-parti iktidarını savunmada önemli rol oynar. İncelenen tüm düşünürler, Batı'daki modern sınıfların ve sınıf çatışmalarının Türkiye'de mevcut olmadığını iddia ederler. Bu iddia, Türkiye'nin daha demokratik bir ülke olduğu tezine destek sağlar; çünkü onlara göre demokrasi, yurttaşların eşitliğini gerektirmektedir ve belirli kesimlerin ayrıcalıklı bir pozisyonda olduğu toplumlarda gerçek bir demokrasiden söz edilemez. Aynı iddia diğer yandan da Türkiye'de ikinci bir partinin gereksizliğini ilân etmeye yarar: Türkiye'de sınıflar mevcut olmadığına göre, toplumun, farklı farklı çıkarların temsilciliğini yapan partilere bölünmesine lüzum yoktur.

Dolayısıyla bu çalışmada incelenen düşünürlerin hiçbirisi, Türkiye'deki rejimi demokratik olmamakla etiketlememektedir. Hepsisi de altı ilkededen özellikle cumhuriyetçilik ('hâkimiyet-i milliye') ve halkçılık ilkelerinin mantıksal uzantısının demokrasiye çıktığını düşünmektedir. Şu veya bu kişinin, şu veya bu sınıfın değil; sınıflara bölünmemiş, kaynaşmış bir bütün olarak milletin egemenliğinin meclis faaliyetleri sayesinde kurulması, ülkede demokrasinin hüküm sürdüğünün temel kanıtı olarak sunulur. Özellikle Peker ve Aykut, parti ve meclis faaliyetlerinin işleyiş biçimi, halk kürsülerinin varlığı, her yıl düzenlenen kongrelerde dilek ve şikâyetlerin toplanması vb. olguları da ülkede etkin bir demokrasinin mevcudiyetine delil olarak gösterir. Böylelikle bir yandan liberal demokrasiyi reddederlerken diğer yandan da Türkiye'nin demokratik bir şekilde idare edildiğini öne sürerler. Çok-partili sisteme karşı oluşları da bu mantıkla ilişkilidir; çünkü onu, genel olarak demokrasinin değil, liberal demokrasinin bir özelliği olarak kodlamaktadırlar. Bozkurt'un, demokrasinin babası sayılan Rousseau, en az iki partiyi demokrasinin olmazsa olmazı olarak nerede tanımlamıştır diye sorması, tam da bu mantığı yansıtmaktadır.

Öte yandan, dönemin aydınları, demokrasiyi, basitçe cumhuriyetçilik ve halkçılık ilkeleriyle sınırlamamaktadır. Aydemir hariç hepsinde, ama bilhassa Engin'de ve Bozkurt'ta, eleştirinin, serbest fikir tartışmalarının ve denetimin, demokrasinin gerekleri olarak tarif edildiği görülmektedir. Türkiye'de kimi çevrelerce faşizme meyletmekle en çok eleştirilen Peker dahi, Türkiye'deki rejimi, 'demokrasiyi düşman sayan otorite devletleri' olarak tanımladığı faşist rejimlerden ayırmaya imtina eder ve milletin sürü hâline getirilmemesi gerektiğini söyler. Ancak eleştiriye, serbest tartışma ortamına karşı tahammüllerinin ne seviyede olduğu meselesi ayrı bir tartışmadır. Bilhassa Peker ve Bozkurt, gericisi olarak niteledikleri kesimlere siyaset hakkı tanımak bir yana, onları derhal imha etmenin gerekliliğini sıklıkla vurgularlar. Hatta Bozkurt, bireysel muhalefete karşı olmasa bile örgütlü muhalefete tümünden karşı olduğunu belirtmektedir. Şu veya bu ölçüde muhalif düşünenlere örgütlenme hakkı vermeyince, onlara muhalif olabilme ve düşünebilme hakkı vermenin somut pratikte ne derece anlamlı olduğu meselesine ise değinmemektedir. Aydemir açısından ise inkılâp düzeni zaten, ona taraftar olmayanlara karşı müsamahasız bir disiplin demektir ve sadece şuurlu, disiplinli, nitelikli ve dar bir kadronun iradesiyle yürür. Aydemir'in, farklı fikirlere ve eleştiriye sathi biçimde dahi olsa hoşgörü çağrısı yoktur.

Aydemir'in başka bir açıdan da bu çalışmada ele alınan tüm düşünürlerden ayrıldığı söylenebilir. Ona göre liberal demokrasi, Türkiye'nin karşısında mücadele ettiği hasım bir dünyaya; kapitalist-empyralist bloğa aittir. Yani liberal demokrasi, sadece yapısal kusurları nedeniyle ya da Türkiye'nin şartlarına uymadığı için değil; düşman(lar)ın yönetim biçimi olduğu için de Türkiye açısından bir ideal teşkil edemez. Liberal demokrasi hem Batı uluslarının kendi içinde hem de tüm yeryüzünde sürdürülmeye çalışılan sermaye egemenliğinin bir maskesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla Aydemir, örneğin Bozkurt'un aksine, başka bir yönetsel düzen ararını, Batılı demokrasiyi ıslah etmek olarak formüle etmez. Ortada ıslah edilecek bir şey yoktur; çünkü liberal demokrasinin yol açtığı sosyal eşitsizlikler, onun açısından bir 'arıza' değil, sistemin mantığı gereğidir ve onun demokratik, özgürlükçü, ademi müdahaleci sloganları, sermaye tahakkümünü sürdürmeye yarayan yalanlardan ibarettir. Ayrıca diğer düşünürlerin aksine Aydemir'in, kapitalizmin yan etkilerini azaltma gibi kaygısı

da yoktur. Kapitalizm, emperyalizm ve liberal demokrasi, Batılı sermayedarların kendi ülkelerinde ve dünya ölçeğindeki sömürü faaliyetlerinin anahtarlarıdır. Bunlardan ne birini diğerlerinden ayırabilmek mümkündür, ne de ıslah yoluyla herhangi birinin temellükü düşünülebilir. Türkiye'nin Batı dünyasından alması gereken tek şey, teknik ve endüstri bilgisidir. Gerisi, Kemalist Devrim'in tarihsel misyonu (kapitalizm-emperyalizme karşı mazlum dünyanın kıyamı) çerçevesinde, tümüyle özgün bir tarzda kurulmalıdır. Türkiye için ideal yönetsel düzeninin nasıl olması gerektiği konusunda ise Aydemir'in somut herhangi bir teklifle ortaya çıktığını söyleyebilmek mümkün değildir. Hatta bu yönde ciddi bir aranın olduğunu dahi söylemek zordur. Aydemir'in önceliği, inkılâbı sola meyyal bir ideoloji olarak formüle edip, onu önce resmî, sonra da egemen ideoloji (toplum geneline sirayet etmiş anlamlar bütünü) hâline sokmaktır.

Ayrıca Aydemir, Engin ve Tekinalp, kitlelere duydukları derin güvensizliği saklamazlar. Onların liberal demokrasiye yönelik reddiyelerinin temel bir nedeni de budur. Örneğin Tekinalp, Türkiye'yi yönetenlerin, seçmenlerin etkisi altında kalmadıklarını gururla söyler.

Liberal demokrasinin demagoji ve istikrarsızlık kaynağı olduğu; hizip çatışmalarına, sınıf kavgalarına, kısır 'sen-ben' çekişmelerine yol açtığı düşüncesi ise bu çalışmada incelenen tüm düşünürlerin ortak fikridir. Liberal demokrasi, toplumu bölen, kaosa sürükleyen, içten içe çürüten bir düzen olarak görülür. Modernleşmede gecikmiş bir ülkenin aydınları olarak hepsi de liberal demokrasiyi, diğer sakıncaları bir yana, Türkiye'nin muasırlaşma yolcuğunda zaman kaybettirecek bir mefhum olarak görürler. Ayrıca bunlar arasından bilhassa Peker, Bozkurt ve Aydemir, liberal demokrasinin, gericiliğe sığınabileceği bir liman yarattığını ısrarla dile getirirler. Bozkurt, SCF deneyimini anımsatarak, ülkede kurulacak bir muhalefet partisinin hiç istemese dahi devrim düşmanlarının paraleline düşeceğini, onların doğal müttefiki haline geleceğini iddia eder. Bozkurt'a göre devrim sürecindeki bir ülkede örgütlü muhalefet, o hareketin önderlerinin niyetlerinden bağımsız olarak ve kaçınılmaz şekilde gericiliğe hizmet eder. Peker de din adamlarının, hanedan üyelerinin ve soyluların Avrupa'daki parlamentolarda siyaset yapabiliyor olmalarını, bir ibret vesikası olarak anar. Millet egemenliği, onlara karşı savaşarak kazanılmıştır. Liberal demokrasinin mevcut olduğu ülkelerde, millet egemenliğinin tecellisi olan parlamentolarda şimdi bu geri(ci) unsurların siyaset yapabiliyor olmalarını, tarihin acı bir ironisi olarak görür.

Bu çalışmada inceleme konusu edilen tüm aydınlar, 1930'lu yıllar boyunca, yukarıda belirtilen gerekçelerle demokrasiyi liberal demokrasiden ayırmışlardır. Onların nazarında liberal demokrasi, Türkiye için henüz şartların uygun olmaması nedeniyle değil; kendi işleyiş mantığı itibariyle kusurluydu. Aydemir açısından ise ayrıca hasım dünyadaki bir yalandan ibaretti. Ele alınan düşünürlerin hiçbirisinin yakın veya uzak bir gelecekte 'liberal demokrat bir Türkiye' hayali yoktu.

SUMMARY

It is known that liberal democracy in the world of the 1930s was far from the reputation it would gain in 10-15 years, and Turkey was also governed by the single-party rule during this period. However, when we look at the developments in Turkey between 1945 and 1950 as a whole, it is seen that Turkey was able to complete the transition to multi-party life in a relatively calm political environment. In this regard, the question of what Kemalist ideologists really thought about liberal democracy shortly before the transition to multi-party life is worth exploring. Did they really perceive it as a goal to be reached when conditions were suitable, or did they see it as incompatible with the main principles of Kemalism and a concept to be avoided? If so, which features of liberal democracy were perceived as conflicting with the fundamental principles of Kemalism? These are the main questions that this study seeks to answer. In this context, works written in the 1930s, containing theoretical discussions and produced within the Kemalist paradigm, are the subjects of examination. Saffet Engin, Recep Peker, Şeref Aykut,

Munis Tekinalp, Mahmut Esat Bozkurt, and Şevket Süreyya Aydemir are the names whose works were included in the analysis. These thinkers, officially or unofficially, saw themselves as responsible for building the ideology of Kemalism or explaining and strengthening it; they attempted to describe Kemalism/regime/revolution as an ideological system and wrote books and articles containing theoretical discussions in this context. Therefore, they tried to situate their views on liberal democracy within the set of ideas they produced about Kemalism as an ideological system. Based on these explanations, this study aims to present the perception of democracy of the Kemalist intellectuals of the period by systematically comparing them.

The findings throughout the study show that these intellectuals developed an anti-liberal democracy discourse in the writings they produced in the 1930s and that none of them saw the multi-party system as an ideal to be achieved in the short or long term. Some of Bozkurt's writings in the early 1930s constitute a partial exception here. However, in those articles, the multi-party system is not stated as an absolute condition for democracy. It is formulated as if it were a minor detail that may be considered to be implemented one day, if the possibilities allow.

Contrary to popular belief today, these intellectuals did not equate liberal democracy with democracy, which is a basic point that must be emphasized. Bozkurt's inquiry, "Where did Rousseau, who is considered the father of democracy, define at least two parties as indispensable for democracy?" expresses this reasoning precisely. In fact, one aspect of their criticism of liberal democracy is that it is not (sufficiently) democratic. All of these intellectuals claim that liberal democracy does not work in favor of the general interests of society but for the benefit of certain groups. Especially Bozkurt and Aydemir identify liberal democracy with the domination of capital. Bozkurt writes that in liberal states, which boast of being the champions of democracy, the governments are in reality the representatives of the capitalist cliques, and therefore true democracy cannot be talked about in these countries. Aydemir also states that liberal democracy is an order that ensures bourgeois rule.

Although not with the same intensity, it is possible to see similar emphases in other thinkers - except for Engin-. For instance, Peker and Tekinalp state that the liberal state oppresses workers and compels them to revolt, thus fueling class conflict. Aykut writes that kings and aristocrats, former oppressors and exploiters, have been replaced by kings of trade and industry in our age. All three point to the liberal state, with its free market policies and its liberal democracy, as responsible for all of this.

This is where the official ideology (the populist principle of Kemalism) enters the picture and claims that the state in Turkey is not the representative of a class or a group, but of society as a whole. Hence, solidarism plays an important role in both rejecting liberal democracy and defending single-party rule. All the thinkers examined claim that modern classes and class conflicts in the West do not exist in Turkey. This claim provides support for the thesis that Turkey is a more democratic country. Because, according to them, democracy requires the equality of citizens, and a real democracy cannot be talked about in societies where certain groups are in a privileged position. On the other hand, the same argument also serves to declare the unnecessary of a second party in Turkey: Since there are no classes in Turkey, there is no need for the society to be divided into parties representing different interests. Especially for Peker and Aykut, existing mechanisms of party functioning and parliamentary activities, along with the presence of public pulpits and the collection of wishes and complaints at annual congresses, provide further proofs of an effective democratic functioning of the political system in Turkey. Therefore, while criticizing liberal democracy they claim that Turkey is already governed democratically.

On the other hand, with the exception of Aydemir, all thinkers examined here consider freedom of criticism and free debate as the requirements of democracy. This point is particularly emphasized by

Engin and Bozkurt. However, even Peker, who is most criticized for having fascist tendencies, takes care to distinguish the regime in Turkey from fascist regimes, which he defines as 'authoritarian states that consider democracy as an enemy', and says that the nation should not be turned into a herd. However, the level of their tolerance for criticism and free debate is another matter. Peker and Bozkurt, in particular, frequently emphasized the necessity of immediately exterminating, let alone granting political rights to, the groups they characterized as reactionary. Furthermore, Bozkurt states that he is totally against organized opposition, even if he is not against individual opposition. For Aydemir, the revolutionary order already means an intolerant discipline towards those who do not support it, and it operates only with the will of a conscious, disciplined, qualified, and narrow cadre. He does not call for tolerance of different ideas and criticism, even in a cursory manner.

In addition, it can be said that Aydemir differs from all the thinkers discussed in this study in another respect. According to him, liberal democracy belongs to the capitalist-imperialist bloc, a hostile world against which Turkey is struggling. Liberal democracy is nothing but a mask for the domination of capital, both within Western nations and across the globe. Therefore, unlike Bozkurt, Aydemir does not formulate the quest for a new administrative order as reforming Western democracy. There is nothing to reform in liberal democracy. Because the social inequalities caused by liberal democracy are not a defect but a requirement of the logic of its system, and its democratic, libertarian, non-interventionist slogans are just lies that serve to maintain the domination of capital. Capitalism, imperialism, and liberal democracy are the keys to the exploitative activities of Western capitalists, both in their own countries and on a global scale. It is not possible to separate any of these from the others, and it is unthinkable to adopt any of them into Turkey.

All of the thinkers examined in the study share the idea that liberal democracy is a source of demagoguery and instability and leads to class conflicts. It is believed that liberal democracy splits society, leads it into anarchy, and rots it from the inside out. Apart from all the other problems caused by liberal democracy, as intellectuals of a country that is late in modernization, they all see it as a concept that will stall Turkey's modernization efforts. Moreover, especially Peker, Bozkurt, and Aydemir insistently state that liberal democracy creates a safe haven for reactionism. Recalling the SCF experience, Bozkurt claims that an opposition party to be established in the country will inevitably fall in line with the enemies of the revolution and become their natural ally, even if it does not want to. According to Bozkurt, an organized opposition in a country in the process of revolution inevitably serves reactionism, regardless of the intentions of the leaders of that movement. Also, Peker mentions the fact that clergy, dynasty members, and nobles were able to engage in politics in European parliaments as a cautionary tale. National sovereignty was won by fighting against them. He sees it as a bitter irony of history that these reactionary elements are now able to engage in politics. He sees liberal democracy as the cause of this irony.

For the reasons mentioned above, all the intellectuals analyzed in this study distinguished democracy from liberal democracy during the 1930s. In their eyes, liberal democracy was flawed due to its structural characteristics, not because the conditions were not yet suitable for Turkey. Not a single one of the thinkers discussed had a dream of a 'liberal democratic Turkey' in the near or distant future.

Makale Bilgileri		Article Information	
<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.	<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur.	<i>Informed Consent:</i>	No participant.

Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak hiçbir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (1949). *Serbest Fırka hatıraları*. İstanbul: Nebioğlu Yay.
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)* (A. F. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Hil Yay.
- Akşın, S. (2007). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Aydemir, Ş. S. (1932). *İnkılâp ve kadro*. Ankara: İstanbul Milliyet Matbaası.
- Aydemir, Ş. S. (1933a). Beynelmîlel fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi-III: Türk nasyonalizmi. *Kadro*, 20, 4-11.
- Aydemir, Ş. S. (1933b). Beynelmîlel fikir hareketleri arasında Türk nasyonalizmi-III: Türk nasyonalizmi (devam ve son). *Kadro*, 21, 5-12.
- Aydemir, Ş. S. (1934a). Yeni devletin iktisadî fonksiyonları. *Kadro*, 29, 5-14.
- Aydemir, Ş. S. (1934b). İsmail Hakkı Bey'in mefkûreciliği. *Kadro*, 29, 37-42.
- Aydemir, Ş. S. (1934c). 1789 İhtilâli'nin mezarı başında. *Kadro*, 32, 5-11.
- Aydemir, Ş. S. (1934-1935). Soysal milliyetçiliğin zaferi. *Kadro*, 35-36, 8-22.
- Aykut, Ş. (1936). *Kamâlizm*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitap Evi.
- Bozkurt, M. E. (1940). *Atatürk ihtilali*. İstanbul Üniversitesi Yay.
- Bozkurt, M. E. (2015). *Toplu eserler* (C. 4). İstanbul: Kaynak Yay.
- Dündar, C. (2009). *Anka kuşu: Erdal İnönü anlatıyor*. Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Engin, M. S. (1938a). *Kemalizm inkılâbının prensipleri: Büyük Türk medeniyetinin tarihî ve sosyolojik tetkikine methal* (C. 1). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Engin, M. S. (1938b). *Kemalizm inkılâbının prensipleri: Büyük Türk medeniyetinin tarihî ve sosyolojik tetkikine methal* (C. 2). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Engin, M. S. (1939). *Kemalizm inkılâbının prensipleri: Kültür inkılâbı ve Kemalizmin başka rejimlerle mukayesesi* (C. 3). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. yüzyıl (1914-1991): Aşırıklar çağı* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Sarmal Yay.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yay.
- Koçak, C. (1997). Siyasal tarih (1923-1950). S. Akşın (Haz.), *Türkiye tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)* içinde (s. 85-173). İstanbul: Cem Yay.
- Kongar, E. (2006). *Tarihimizle yüzleşmek*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (M. Kıratlı, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Peker, R. (1935). Partinin yeni programı için kurultayda R. Peker'in söylevi. *Ülkü*, 5(28), 247-259.
- Peker, R. (1936a). R. Peker'in partililerle bir konuşması. *Ülkü*, 7(39), 161-162.
- Peker, R. (1936b). Uluslaşma-devletleşme. *Ülkü*, 7(41), I-VII.
- Peker, R. (1984). *İnkılâp dersleri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Tekinalp, M. (2004). *Kemalizm*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yay.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. S. Gönen, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.